

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ оқу-әдістемелік кешені
Мамандығы: Халықаралық құқық
Шифр: 5В030200
Пән: ҚР және шет елдердің әлеуметтік қамсыздандыру құқығы

ДӘРИС ТЕЗИСТЕРІ

1 ТАҚЫРЫП: Қазіргі кезеңдегі әлеуметтік қамсыздандыру құқығының түсінігі және пәні

Мемлекет және қоғам өміріндегі әлеуметтік қамсыздандыру маңызы орын алады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабына сәйкес¹: азаматына жалақы мен зейнетақының ең төменгі мөлшерін алуға жасына қарай, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айрылған жағдайда және өзге де заңды негіздерде әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдік беріледі", – деп аталып көрсетілген.

Ең бастысы мемлекет және қоғамның дамуына қарай халықты әлеуметтік қорғаудың түрлері, бағыттары да өзгертіп, дамып отырады және қоғам тарапынан азаматтардың белгілі бір санаттарына материалдық көмек көрсетуде өзгереді. Бірақ, материалдық көмекті мемлекет тарапынан алу үшін заңда көрсетілген, белгіленген шарттар сақталуы, орындалуы тиіс. Әлеуметтік қамсыздандыру – бұл халықты әлеуметтік қорғаудың бір бағыты болып табылады. Сондықтан да, осы уақытқа дейін әлеуметтік қамсыздандыру екі тұрғыдан, бағыттан қаралып келеді. Біріншісі, бұл экономикалық көзқарас – яғни азаматтарға көрсетілген материалдық көмектің барлығы мемлекет тарапынан белгіледі және материалдық төлемдер қоғамның дамуымен байланысты болғандығын атап көрсетеді.

Екіншісі, құқықтық көзқарас – яғни, азаматтарға көрсетілетін материалдық төлемдер заңда белгіленген, көрсетілген фактілер әлеуметтік қауіп пайда болған кезде, азаматтардың белгілі бір санаттарына ғана берілетіндігін атап көрсетеді.

27 маусым 2001 жылы Қазақстан республикасы Үкіметінің Қаулысымен "Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау" тұжырымдамасы қабылданды. Осы тұжырымдамаға сәйкес және халықаралық тәжірибелерді пайдалана отырып азаматтарды әлеуметтік қорғау саласында негізгі бағыттары және жүйесі мынадай:

- ақы төленетін еңбекті көтермелеу;
- әлеуметтік қауіптің алдын алу және әлеуметтік сақтандырудың механизмі арқылы өтемақы төлеу.

Әлеуметтік қорғаудың жүйелік өрсетікштері әр мемлекеттің экономикасының дамуымен анықталады. Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасында азаматтарды әлеуметтік қорғау жүйесі мынадай негізгі бағыттарды біріктіреді:

- А) жинақтаушы зейнетақы жүйесі;
- ә) мемлекеттік жәрдемақы;
- б) мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру;
- в) әлеуметтік көмек.

Әлеуметтік қорғау бұл өте кең сала және жүйе болып табылады, көптеген мәселелерді қамтиды. Әлеуметтік қорғау дегеніміз – азаматтарды белгілі бір тұрмыстың деңгейінде, белгілі бір жағдайларға байланысты еңбекке қатыса алмайтын тұлғаларды заңда көрсетілген әлеуметтік қауіп пайда болған кезеңде мемлекет тарапынан материалдық көмек көрсету арқылы қолдау.

Қазіргі кезеңде әлеуметтік қорғаудың маңызды бағыттарының бірі бқұл – азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыру. Әлеуметтік қамсыздандыру түсінігін талқылауда іртүрлі көзқарастар қалыптасты. Бұл көзқарастарды да үлкен екі топқа жіктеуге болады. Олар әлеуметтік қамсыздандыруды "кең" және "тар" деген мағынада қарастырды. Мысалы, В.С.Андреев былай деп жазады: "социальное обеспечение – это совокупность определенных социально-экономических мероприятий, связанных с обеспечением граждан в старости и при

¹ Қазақстан Республикасының Конституциясы, Алматы., "Қазақстан", 1998.

нетрудоспособности, с заботой о матери и детях, с медицинским обслуживанием и лечением как важнейшими средствами оздоровления, профилактики и восстановления трудоспособности"¹.

Ал, әлеуметтік қамсыздандыру "тар" мағынада қарастырушылардың өкілдері, мысалы, В.Ш.Шайхатдинов² әлеуметтік қамсыздандыруды тек қана зейнетақы, жәрдемақы және әлеуметтік қызмет етумен, төлеумен шектейді.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы жеке құқық саласы ретінде басқа құқық салалары сияқты өзіне тән пәні, әдісі болады. Әлеуметтік қамсыздандырудың құқығының пәні мен әдісін талдамас бұрын, осы саланың өзіне тән белгілерін анықтауымыз қажет. Біздің ойымызша, ол белгілер мынадай:

1. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері барлық жағдайларда әлеуметтік қауіптің ерекшеліктерімен айқындалады.

2. Әлеуметтік қамсыздандыруды беру шарттары. Азаматтарға әлеуметтік қамсыздандыруды беру ең алдымен әлеуметтік қауіппен тығыз байланысты болады. Әлеуметтік қауіп – белгілі бір заңи фактілер, оның ішінде оқиғамен тығыз байланысты болады.

3. Әлеуметтік қамсыздандыруды беру мақсаттары. Азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыру мақсаты бұл мемлекеттің даму кезеңіндегі әлеуметтік саясатты жүзеге асыруы. Қазіргі кезеңде әлеуметтік саясат азаматтардың күнкөріс деңгейін, зейнетақы мөлшерін көбейту, жинақтаушы зейнетақы қорларын дамыту және т.б.

4. Әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру көздері. Қазіргі уақытта әлеуметтік қамсыздандыруды қаржыландыру әртүрлі көздерден – мемлекеттік бюджеттен, жергілікті бюджеттен және т.б. көздерден қаржыландырылады.

5. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының өзін тән белгілерінің ішінде біздің ойымызша материалдық төлемдерді анықтау, тағайындау, есептеу және төлеу белгілерін атап көрсеткеніміз дұрыс. Жалпы әлеуметтік қамсыздандыру құқығының ілімі бойынша есептеу – халықты әлеуметтік қорғау саласындағы орталық атқару орган анықтайтын тәртіппен анықталып азаматтардың жұмыс істеген еңбек стажымен, (өтемімен), жалақысымен, жинақтаушы зейнетақы қорында жинақталған қаражатымен тығыз байланыста болады. Материалдық төлемдерді тағайындау – азаматтардың арызы арқылы материалдық төлемдерді тағайындау үшін қажетті құжаттармен анықталады және белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

Материалдық төлемдерді төлеу – заңда көрсетілген тәртіппен жүзеге асырылып, тек қана белгіленген әлеуметтік қауіп қана үшін беріледі.

Жоғарыда көрсетілген белгілерді тұжырымдай келе әлеуметтік қамсыздандыру құқығы дегеніміз – азаматтарды әлеуметтік қорғаудың нысаны, заңда көрсетілген әлеуметтік қауіп пайда болған кезде азаматтарға материалдық төлемдерді белгілі бір қорлардан есептеу, тағайындау және төлеу.

Ал, "тар" мағынада әлеуметтік қамсыздандыру құқығы дегеніміз – азаматтарды белгілі бір әлеуметтік қауіп пайда болған кезде материалдық төлемдермен қамтамасыз ету.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының пәні – азаматтарға мемлекет тарапынан кепілдік берілген зейнетақы, жәрдемақы және т.б. материалдық төлемдердің тағайындалуын, есептелуін және төлеу тәртібін, жинақтаушы зейнетақы қорларының құқықтық мәртебесін, салушылар мен алушылардың құқықтары мен міндеттерін анықтайтын, жеке тұлғалар мен уәкілетті органдар арасында пайда болатын қоғамдық қатынастарды реттейтін дербес құқықтық сала.

2 Тақырып. Әлеуметтік қамсыздандыру құқықтарының әдістері мен қағидалары

Құқықтық салалардың ішінде бір-бірінен ерекшеленетін бұл әр құқықтық саланың пән мен әдісі. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы – дербес құқықтық сала ретінде өзінің әдістеріне де ие. Бірақ, біз ең алдымен осы әлеуметтік қамсыздандыру құқығының ерекшеліктеріне тоқталайық. Жалпы теория құқығы бойынша құқықтық реттеу әдісі – бұл

¹Қазақстан Республикасы Үкіметі. 27.06.2001 ж. бекіткен "Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасы."

²Андреев В.С. Право социального обеспечения в СССР. Учебник. М., 1974. С.10.

қоғамдық қатынастарды реттеуді тиімді қолдану үшін пайдаланатын амалдар мен әдістердің жиынтығы. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының әдістеріне мынадай ерекшеліктер тән:

1. Мемлекеттік – орталықтандырылған реттеу әдісі – әлеуметтік қамсыздандыру құқығы саласында мемлекет тарапынан азаматтарды әлеуметтік қорғауда арнайы заңдар мен нормативтік құқықтық актілер қабылдау арқылы, жыл сайынғы қабылданатын республикалық бюджет туралы заңда жалақы, зейнетақы, ең төменгі есеп көрсеткіштің мөлшерін көрсету арқылы, төмендегі әлеуметтік стандарттарды белгілеу реттеп отырады. Мысалы, мемлекеттік ортақ реттеу әдісі ретінде 20 маусым 1997 жылы қабылданған "Қазақстан Респубикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы"¹ – заңды атап көрсетуге болады немесе жыл сайын қабылданатын Қазақстан Республикасының республикалық бюджет туралы заңын айтуға болады. Себебі, жоғарыда аталған заңдарда азаматтарды зейнетақымен қамсыздандырудың негіздері, төменгі зейнетақының және ең төменгі есеп көрсеткіштің мөлшері белгіленеді.

2. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының өзіне тән әдістері ішінде біз ең алдымен әлеуметтік қамсыздандыру қатынастарын реттейтін шартты әдісті айтамыз. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында шартты әдіс – нақты кәсіпорындарда ұжымдық шарт және еңбек шарты негізінде еңбек ұжымына не белгілі бір жұмысшыға заңда немесе нормативтік құқықтық пайда болған кезде кәсіпорын (мекемелер не ұйымдар) өз тарапынан қосымша жеңілдіктерді қарастыруына болады. Бірақ, кәсіпорын тарапынан қарастырылатын қосымша жеңілдіктер заңдарға, оның ішінде "Қазақстан Респубикасындағы еңбек"² – туралы заңның 5-бабына қарама-қайшы келмеуі тиіс. Еңбек туралы заңның 5-бабының 4-тармағына сәйкес тараптар еңбек туралы заңда белгіленген аз мерзімдер мен талаптарды жақсарту жағына өзгерте алады деп көрсетілген.

3. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының келесі бір әдісі бұл локалдық әдіс болып табылады. Локалдық әдіс ең алдымен жергілікті деңгейде азаматтардың кейбір санаттарына жеңілдік не қосымша өтемақы беру, төлеу арқылы анықталады. Мысалы ретінде, 28 қаңтар 2002 жылғы № 1/73 бекітілген Алматы қаласы әкімшілігінің қаулысын айтуға болады¹. Осы аталған қаулыға сәйкес, Алматы қаласында тұратын Ұлы Отан соғысына қатысушылар және мүгедектер қалалық қоғамдық транспортта тегін жүруге құқылы.

4. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында келесі бір әдісі – бұл субъектілердің жауапкершілігі мен бұзылған құқықты қорғау. Қазақстан Республикасының азаматтарды зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңына жүгінетін болсақ, есептелген, бірақ алушы талап етпеген зейнетақы төлемдерінің сомасы өткен уақыт үшін, бірақ өтініш алуға өтініш беру алдындағы 3 жылдан аспайтын уақыт үшін төленеді. Зейнетақы төлемдерін тағайындайтын немесе жүзеге асыратын органның кінәсінен уақытында алынбаған зейнетақы төлемдерінің сомасы өткен уақыт үшін мерзімі шектелмей тқленеді (Заңның 20-бабы). Осы зейнетақы туралы Заңның нормасын талдайтын болсақ әлеуметтік қамсыздандыру құқығының тараптары өздерінің кінәлері үшін жауапкершілікке тартылмайды. Бірақ, 13 наурыз 2003 жылғы "Қазақстан республикасы зейнетақымен қамсыздандыру заңдарына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы", – Заңына 30 қаңтар 2001 жылы қабылданған "Қазақстан Республикасы әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің" 88-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы зейнетақы мен қамсыздандыру туралы заңын бұзушылар әкімшілік жауапкершілікке тартылады. Мысалы, осы баптың 1-тармағына сәйкес жинақтаушы зейнетақы қорлары уақытында зейнетақы төлемдерін, аударымдарын және алымдарын жүзеге асырғаны үшін лауазымды тұлғалар жиырма, ал заңды тұлғалар елу ең төменгі есеп көрсеткіш мөлшеріне дейін айыптауға жауапкершілікке тартылады. Зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңның 22-4 бабы міндетті зейнетақы жарналарының уақытылы ұсталмағаны және аударылмағаны үшін жауапкершілік қарастырылған немесе аталған заңның 68-бабына жүгінетін болсақ ол бапта былай делінген: "Зейнетақымен қамсыздандыру туралы Қазақстан Республикасының заңдарын бұзғаны үшін жауапкершілік Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес белгіленген". Жоғарыда көрсетілген заң нормаларын талдай келе, біз

¹"Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру" – туралы Заң., Алматы, 2003.

²"Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі" туралы заң. Алматы, 2007.

¹"Ұлы Отан соғысына қатысушылар мен мүгедектерге қалалық қоғамдық транспортта тегін жүру жеңілдігі туралы", Қазақстан Республикасы азаматтарын зейнетақымен қамсыздандыру және әлеуметтік қорғау... Юрист, 2005 ж.

әлеуметтік қамсыздандыру құқығында тараптарды жауапкершілікке тарту тікелей, басқа заң нормалары арқылы реттелетінін байқаймыз.

3 ТАҚЫРЫП: Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы аясындағы құқықтық қатынастар

Жалпы әлеуметтік-құқықтық салада, оның ішінде қоғамдық қатынастар, осы аталған саланың негізгі мәселелерінің бір болып табылады.

Құқықтық қатынас – бұл әр уақытта субъектілердің өз объектісімен құқықтық қатынас негізінде реттелуі. Құқықтық қатынас ілімі – құқықтық салада кеңінен дамыған ілімдердің бірі болып табылады. Осы кезеңге дейін Қазақстанда, ТМД мемлекеттерінде құқықтық қатынастар жөнінде көптеген ғылыми мақалалар, монографиялар жарияланды.

Құқықтық қоғамдық қатынас – заң әдебиеттерінде бір жағдайларда сатысы, ал кейбір жағдайларда құқықтық нормаларды жүзеге асыру ретінде көрсетіледі. Осы тұрғыда, құқықтық қатынастардың мазмұны ғалым-заңгерлердің арасында әр түрлі пікір-ойлар туғызып, олардың мкейбіреулері құқықтық қатынастың мазмұны – бұл субъектілердің міндеттері мен құқықтары, ал, кейбір ғалымдар құқықтық қатынас – бұл субъектілердің өз құқықтары мен міндеттерін пайдаланудағы, жүзеге асырудағы әрекеттері деп тұжырымдайды. Осындай жағдайда, өз алдына пайда болатын заңды құбылыс – бұл құқық, заңды норма және заңды қатынас, олардың өзара қатынасы, қазіргі жағдайда өз алыдан ерекше мәселе ретінде қаралуы тиіс. Қоғамдық қатынастардың негізгі белгісінің бірі ретінде – бұл тұлғалардың (адамдардың) әрекеттерінен туындайтын құқықтық қатынастар.

Қазақстан Республикасының Парламенті 1997 жылы 20 маусымда қабылданған "Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы" заңына сәйкес қазіргі жағдайда әлеуметтік қамсыздандыру құқығы саласында жаңадан көптеген теориялық ілімдер пайда болды. Жалпы алғанда, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы-зейнетақымен, жәрдемақымен қамтамасыз ету, тағайындау, есептеу, төлеу реттерін белгілеуде, сақтандыру, мемлекеттік органдардың меншік нысандарына қарамастан жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар арасында пайда болатын қоғамдық қатынастарды реттейді.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы - қысқаша алғанда тұлғалар мен зейнетақымен қамтамасыз ету органдары арасында пайда болатын құқықтық қоғамдық қатынастарды реттейді.

Қоғамдық қатынастардың ең басты, негізгі субъектілерінің бірі – бұл жеке тұлғалар. Басқа құқықтық салаларға қарағанды, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы субъектілерінің айырмашылығы – арнайы зейнетақыға шығуы үшін еркектер-63 жасқа, әйелдер-58 жасқа толуы тиіс. Бұрынғы, 1991 жылғы заңға қарағанда, 1997 жылғы қабылданған заңның ерекшелігі, зейнетақы мен жәрдемақының әр түрлі қорлардан төленуі, тағайындалуы және есептелуі. Зейнеткер ең алдымен, заңға көрсетілген жасқа жеткенде халықты әлеуметтік қорғау органымен өзінің құжаттарын (стажын өтілін) дәлелдейтін, табысын растайтын және т.б.) тапсыру арқылы қоғамдық құқықтық қатынасқа түседі. Өз орнында, халықты әлеуметтік қорғау органы 10 күннен кешіктірмей тапсырылған құжаттарды қарауы тиіс және шешім қабылданған күннен бастап 5 күннен кешіктірмей арыз берушіге хабарлауы тиіс.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында – зейнеткер, жинақтаушы зейнетақы қорының салымшысы және зейнетақы төлемдерін алушы – осы құқық саласының субъектілері болады. Зейнеткер дегеніміз – жалпы заңда көрсетілген жасқа жеткен, стажын, (өтінім), табысын растайтын құжаттары бар жеке тұлға. Зейнетақы заңына сәйкес салымшы дегеніміз – зейнетақы төлемін алушының пайдасына зейнетақы жарналарын төлеуді жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға, ол алушы дегеніміз - пайдасына жинақтаушы зейнетақы қорларынан зейнетақы жарналарын төленетін және зейнетақы төлемдері жүзеге асырылатын не орталықтан зейнетақы төлемдері тағайындалған жеке адам.

Салымшы мен заңды тұлға арасындағы құқықтық қатынас ең алдымен, салымшы өзіне зейнетақы шартын жасасу үшін, зейнетақы қорын тандап алуына байланысты болатын, құқығынан туындайтын құқықтық қатынас. Зейнетақы шарты – бұл зейнетақы жанрлары мен жинақталған қаражатқа байланысты құқық қатынастарын орнату, өзгерту немесе тоқтату туралы, бір жағынан, жинақтаушы зейнетақы қорлары және екінші жағынан салушы мен алушы арасында жасалатын шарт. Бұл заңда берілген анықтама Азаматтық Кодекстің (жалпы

бөлімі) 378-бабында берілген ұғымға сәйкес келеді¹. Бұл бапта былай делінген: "Екі немесе одан да көп адамның азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі шарт деп танылады. Теориялық тұрғыдан қарағанда, жоғарыда көрсетілген анықтамалардың негізінде, орнату, өзгерту, тоқтату-заңды фактілер болып табылады. Азаматтық Кодекс (жалпы бөлім) және Зейнетақы туралы заңда көрсетілген элементтер орысша текстіде сәйкес келгенмен "установление" қазақ тіліне аударғанда – Азаматтық Кодексте (жалпы бөлім) белгілеу деп аударылса, зейнетақы туралы заңда – орнату деп аударылған. Дегенмен, заңды фактілер құқық теориясы бойынша үш элементтен тұрады және өзара тығыз байланыста болады.

Қысқаша тоқталатын болсақ, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында орнату – тұлғалардың – зейнеткерлердің белгілі бір жасқа жетуі болса, өзгерту – бір қордан басқа қорға ауысқан жағдайда (жалпы ереже бойынша, жылына екі реттен аспауы керек) ал, тоқтату-алушының не салымшының қайтыс болуы, басқа мемлекетке көшуі т.б. жағдайларда жүзеге асырылады.

Ең алдымен, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы аясында құқықтық қатынастар тұлғалардың Конституцияда және зейнетақы заңында көрсетілген құқықтарынан туындайтын қатынас. Бұл қатынас жеке тұлғаның өзінің құқығын пайдалану болып табылады, оның ішінде құқықтық қатынастар арқылы пайдалануы. Екіншіден, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы аясындағы заңды қатынас – көп жақты қатынас болып табылады. Осы саладағы құқықтық қатынас көп жақты құқықтық қатынас болған соң оның кейбір ерекшеліктеріне тоқталғанды дұрыс деп санаймыз.

Ең алдымен, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында құқықтық қатынастар жеке тұлғалар, мемлекеттік органдар, жинақтаушы зейнетақы қорлары және заңда көрсетілген заңды тұлғалар арасында пайда болады. Екіншіден, азаматтарға материалдық көмек көрсетуде 27 маусым 2001 жылы қабылданған "Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғау" концепциясына сәйкес азаматтарды әлеуметтік қорғау негізгі мынадай элементтерден тұрады: 1. Мемлекеттік жәрдемақы; 2. Міндетті әлеуметтік сақтандыру; 3. Жинақтаушы зейнетақымен қамтамасыз ету; 4. Әлеуметтік көмек. Жалпы құқық теориясының негізі бойынша құқықтық қатынастар белгілі бір тұлғалардың арасында пайда болып, олар құқық субъектілері деп аталады.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында субъектілер құқықтық қатынасқа қатысуы үшін заңдарда көрсетілген құқықтық қабілеттілікке және әрекет қабілеттілікке ие болуы тиіс, ал әлеуметтік қамсыздандыру құқығында құқықтық қабілеттіліктің пайда болуының өз ерекшеліктері бар.

4 ТАҚЫРЫП: Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері болып субъективтік міндеттер құқықтарға ие болатын тұлғаларды айтамыз.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері болуы үшін кез-келген азамат субъективтік құқықтарға ие болуы тиіс, ал бұл құқық субъектілігі өз кезегінде құқық қабілеттіліктен (әлеуметтік қамсыздандыру құқығы бойынша құқықтар мен міндеттерге ие болу қабілеттілігі), әрекет қабілеттілігімен (әлеуметтік қамсыздандыру құқығы бойынша көрсетілген құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру) және деликт жауапкершіліктен (әлеуметтік қамсыздандыру құқығы бойынша құқық бұзғандағы үшін жауапкершілікке тарту). Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында заңда көрсетілген қамтамасыз етудің түрлеріне кез-келген азамат негізгі заңи фактілер пайда болған кезде ие болады. (Жұмысқа қабылдану, мүгедектік, жасына байланысты жәрдемақы алу және т.б.) яғни заңи фактілер мен құқықтардың бірдей пайда болу негізінде туындайды. Сондықтан, әлеуметтік қамсыздандырудың түрлеріне ие болу қамтамасыз етудің түрлеріне заңдарда белгіленген құқықтарға пайда болу құқық қабілеттілігі арқылы жүзеге асырылады. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы субъектілерінің тағы бір өзіне тән ерекшелігі – осы құқықтық саланың субъектілері қамсыздандырудың әр түрлеріне бірдей құқыққа ие болуы.

¹ҚР-ның Азаматтық Кодексі (жалпы бөлім), 2006ж.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері дегеніміз – заңдарда белгіленген қамсыздандырудың түрлеріне құқығы бар, әлеуметтік қамсыздандыру құқықтық қатынастарының субъектілерін (қатысушыларын) айтамыз.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері ең алдымен зейнетақымен қамтамасыз ету саласында міндетті зейнетақы жанрларының салымшысы – міндетті зейнетақы жанрлары есебнен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шарт жасасқан және жинақтаушы зейнетақы қорында жеке зейнетақы шоты бар жеке тұлға, ал зейнетақы төлемдерін алушы – Орталықтан зейнетақы төлемдері тағайындалған немесе жинақтаушы зейнетақы қорынан зейнетақы төлемдерін алуға құқығы бар жеке тұлғалар. Сонымен бірге, әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілері ретінде ерікті зейнетақы жанрларының салымшысы – яғни ерікті кәсіптік зейнетақы жанрлары есебінен зейнетақы мен қамсыздандыру туралы шартқа сәйкес өзінің жеке қаражаты есебінен қызметкердің пайдасына ерікті кәсіптік зейнетақы жанрларын салуды жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға және ерікті кәсіптік зейнетақы жанрларының салымшысы – ерікті кәсіптік зейнетақы жанрлары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шартқа сәйкес өзінің қаражаты есебінен қызметкердің пайдасына ерікті кәсіптік зейнетақы жанрларына салуды жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының келесі бір субъектісі – ол отбасы және оның мүшелері. Отбасы туралы анықтамалар жалпы заң әдебиеттерінде өте кең таралған, бірақ та әлеуметтік қамсыздандыру құқығында отбасы анықтамасын берген кезімізде Қазақстан Республикасы "Салық және бюджетке басқа да төлемдер туралы" – 12 маусым 2001 жылғы қабылданған Кодексінің 152-бабына жүгінеміз. Салық және бюджетке басқа да төлемдер туралы Кодекстің от-басы деген ұғымға берген анықтамасы мынадай: Отбасы бірге тұратын және бірге ортақ шаруашылық жүргізетін ерлі-зайыптылар, балалары және ата-аналары (оның ішінде уақытша жоқ адамдар).

Отбасы еңбекке жарамсыз мүшелеріне Қазақстан Республикасы "Қазақстан Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша және жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы", – 16 маусым 1997 жылғы қабылданған Заңына сәйкес мыналар жатады:

1. Егер 18 жасқа толғанға дейін мүгедек болып қалса, 18 жасқа толмаған және осы жастан асқан балалар, аға-інілері, апа-сіңілілері және немере есептеледі, егерде аға-інілері, апа-сіңілілері және немерелері – егер олардың еңбекке жарамды ата-аналары болмаса, өгей ұлдары мен қыздары – егер олар ата-аналарынан – алимент алмайтын болса;

2. егер зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңдарға сәйкес зейнет тасына жетсе, әкесі, шешесі, зайыбы, жұбайы.

3. егер қайтыс болған асыраушысының 8 жасқа толмаған балалары, інілері, қарындастарын немесе немерелерін күтумен айналысса және жұмыс істемейтін болса, жасы мен еңбекке жарамдылығына қарамастан ата-аналарына немесе жұбайлардың біреуі не, атасы, әжесі, аға-інісі немесе апа-сіңілісі;

4. егер зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңдарға сәйкес зейнеткерлік жасына жетсе және заң бойынша асырауға міндетті адамдары болмаса және өмір сүру үшін басқа қаражат көздері жоқ болса, атасы мен әжесі есептеледі;

Адамның асырауындағы от-басы мүшелері деп егер олар оның толық асырауында болса немесе одан өздері үшін өмір сүрудің тұрақты және негізгі қаражат көзі болған көмегін алып тұрса, оның асырауындағы адам болып саналады;

Жоғарыда атап көрсетілгендей, Қазақстан Республикасының Салық Кодексінің 152-бабына сәйкес асырауындағы адам-салық төлеушінің от-басының мүшесі, оның табысы арқылы күн көретін, өз алдына жеке табысы бір ай мерзім ішінде ең төменгі есеп көрсеткіштен аспайтын жеке тұлғаны атаймыз.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілерінің үлкен бір тобы Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 28 сәуірдегі № 2247 "Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және соларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғауы туралы" Жарлығына сәйкес мынадай топтарға бөлінеді:

а) Ұлы Отан соғысына қатысушылар;

ә) Жеңілдіктер мен кепілдіктер жағынан Ұлы Отан соғысына қатысушыларға теңестірілген адамдар;

- б) Ұлы Отан соғысының мүгедектері;
 в) Жеңілдіктер мен кепілдіктер жағынан Ұлы Отан соғысына мүгедектеріне теңестірілген адамдар;
 д) Жеңілдіктер мен кепілдіктер жөнінен соғысқа қатысушыларға теңестірілген адамдардың басқа да санаттары.

Жоғарыда аталған Жарлықтың негізінде әлеуметтік қамсыздандыру құқығы субъектілерінің мәртебесін белгілеу Ұлы отан соғысы жылдарында, бұрынғы КСРО қорғау жөніндегі ұрыс операциялары кезінде майдандағы армия қатарында болғаны, Чернобыль АЭЗ-індегі апаттың және азаматтық немесе әскери мақсаттағы объектілердің радиациялық апаттар мен авариялардың зардаптарын жобаға қатысқанын растайтын анықтаманың, әскери билеттердің, жараланғаны, мүгедектігі туралы анықтаманың, сот- медицина қорытындыларының негізінде белгіленеді. Осы Жарлықтың негізінде азаматтарды белгілі бір санаттарға бөлу ең алдымен көрсетілетін берілетін жеңілдіктермен ерекшелендіріледі.

Келесі бір, әлеуметтік қамсыздандыру құқығының субъектілерінің бір тобы, бұл Қазақстан Республикасы 20 қаңтар 1993 жылғы "Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және олардың әлеуметтік қорғау туралы", – Заңына сәйкес әскери қызметшілер мен олардың от-басы мүшелерін атауға болады.

1993 жылғы 14 сәуірдегі еліміздің "Жаппай саяси қуғын-сүргіндер құрбандарын атау туралы", – Заңына сәйкес саяси қуғын-сүргіндердің құрбаны немесе қуғын-сүргіндерден зардап шеккендерді жатқызуға болады. Саяси қуғын-сүргіндердің құрбаны немесе қуғын - сүргіндерден зардап шеккен деп тану, оның бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, ол шеккен моральдық немесе материалдық залалдың орнын толтыру ақтау деп ұғынылады.

Жеке тұлғаларды әлеуметтік қорғау саласының субъектісі ретінде қарай келе, біз осы саланың субъектілерінің үлкен бір тобы – мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы алуға құқығы бар тұлғалар. Әлеуметтік жәрдемақы алушы тұлғалар қабылданған заңдарға сәйкес мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы алушы тұлғалар, арнаулы мемлекеттік жәрдемақы алушы тұлғалар, мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек алушы тұлғалар, жерасты және ашық пен жұмыстарында, еңбек жағдайлары берілетін мемлекеттік арнайы жәрдемақы алушы тұлғалар және әскеери қызметшілер мен олардың от-басы мүшелерін жатқызуға болады.

Қорыта айта келе, біз әлеуметтік қамсыздандыру құқығы субъектілері ең басты ерекшеліктерінің бірі Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексі (жалпы бөлім) 13-бабы нормасын нақты түрде жүзеге асыру, яғни азаматтың құқық қабілеттілігі ал туған кезде басталып қайтыс болған соң тоқтатылады. Осы аталған тұжырымдаманы талдай келе, біз осы аталған норманы нақты түрде жүзеге асыруы дегеніміз, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында, "Қазақстан Республикасы еңбек турлы", – Заңына сәйкес (86-бап) жүктілік пен босануы бойынша және бала дүниеге келген кезде берілетін бірыңғай жәрдемақы мен азамат қайтыс болған кезде берілетін бірыңғай жерлеуге берілетін жәрдемақы мен азаматтық құқықтың нормаларына сәйкес мұрагерлік не өсиет шарттарын заңды түрде жүзеге асыруды қамтиды.

КІРІСПЕ.....

1. ЗЕЙНЕТАҚЫ РЕФОРМАЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ....

1.1 Зейнетақы жүйесін реформалау алғышарттары мен ерекшеліктері

1.2 Зейнетақы жүйесінің негізгі түрлері мен әлемдік тәжірибесі.....

2. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУ МЕХАНИЗМІ.....

2.1 Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің қызметі АҚ «МЖЗҚ» мысалында

2.2 АҚ «МЖЗҚ» Зейнетақы жүйесінің қазіргі жағдайын талдау қорларының бірі.....

3. ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДЕГІ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....

ҚОРЫТЫНДЫ.....

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының нарықты экономикаға өтудегі стратегиялық бағдарламаларының біріндегі негізгі Қазақстан халықты әлеуметтік қамсыздандыру реформасын жүзеге асырған ТМД Қазіргі таңда зейнетақы реформасы біздің Республикамызда өз дәрежесінде Елімізде көптеген жинақтаушы зейнетақы қоры, оның ішінде мемлекеттік, корпоративтік Жұмыстың мақсаты зейнетақы қорының қызметіне талдау жасап, оны жетілдіру Зейнетақылық жинақтау жүйесінің негізгі мақсаттарына келесілер жатады: зейнетақы жүйесінің әлеуметтік-экономикалық мәнін және оның ғылыми-теориялық негіздерін оқу; Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесінің құрылымы мен дамуын тандау; Қазақстан Республикасы зейнетақы қорларының қызметін жетілдіру бағыттарын ұсыну; Қойылған мақсаттарға жет үшін келесі міндеттерді шешу қажет: нарық жағдайында жинақтаушы зейнетақы қорларының құрылуы мен қызметтерінің теориялық дамыған елдердің зейнетақы жүйесінің тәжірибесін анықтау; республикадағы зейнетақы қорларының қызмет тиімділігін артырудың маңыздылығын анықтау. Жұмыстың тәжірибелік құндылығы зейнетақы жүйесінің соңғы жылдары қол жеткізген

ЗЕЙНЕТАҚЫ РЕФОРМАЛАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Зейнетақы жүйесін реформалау алғышарттары мен ерекшеліктері Елімізді тұрақты дамытудың және қоғамдағы тұрақтылықтың міндетті шарты Біздің елімізге де келіп жеткен халықтардың қарқынды қартаюы кезінде Республикамызда зейнеткерлікті қамтамасыз ету мәселесі орталықтандырылған жоспарлы экономикадан экономикалық Зейнетақы қорларындағы жекелендірілген шоттар айқын. Ол зейнеткерлікті саяси манипуляциялар Әрбір зейнетақыны тағайындау жүйесінде белгілі бір шарттар көзделеді. Олардың жалақысының көлеміне назар аударуды ұсынады. Қазақстандағы ынтымақтастық жүйе бірінші зейнетақы жасы (58/63 жас, жеңілдіктерді пайдаланушылардан басқа); қажетті стаж (20/20 жыл); зейнетақы тағайындау үшін табыс көлемі, орташа айлық табысына қарай зейнетақы көлемі орташа айлық есебінен 60 % Алайда, өткен онжылдықтағы қабылданған және экономикалық талаптарға сәйкестендірілген саясат Осы проблемаларды шешу үшін Президенттің тапсырмасы бойынша үкімет зейнетақыны Алайда осындай көзге көрінетін зейнетақыны жіктеп көтеру өзгерістері барлық Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің жеке зейнетақы жинақтары мен зейнетақы активтерін Үкімет жинақтаушы зейнетақы жүйесінің субъектілерінің: зейнетақы қорларының, банк-кастодиандардың және Инвестициялау тиімділігін қамтамасыз ету және зейнетақы жинақтарының қауіпсіздігі үшін, Жинақтаушы зейнетақы жүйесін дамыту бойынша айтарлықтай жұмыс 2003 - 1) мемлекеттік жинақтаушы зейнетақылық қордың (МЖЗК) кепілі Үкімет 2) жүйенің тұрақтылығын жоғарылату мақсатында, салымшылар мен алушылардың бірыңғай тәуелсіз реттеу органы – қаржы нарығын және қаржы құнсыздану деңгейін есепке ала отырып, нақты енгізілген жарнасы көлемде қордың немесе зейнетақы активтерін басқару жөніндегі мекеменің кінәсінен салымшылардың жинақтаушы зейнетақы қорларының салымшыларының және төлеушілерінің уақтылы қаржы аударудағы, 4) 2006 жылдың шілдесінен жинақтаушы зейнетақы қорларынан кесте 5) Егер аккумуляцияланған зейнетақы жинақтары ең болмағанда ең төменгі 2008 жылдың 1-ші қыркүйегіне жинақтаушы зейнетақы жүйесінің салымшыларының саны Осыған қарамастан чилилік әдісті қолданатын елдердегі жинақтаушы зейнетақы жүйесінің тұрғындарды жинақтаушы зейнетақы қорларының қызметімен жеткілікті қамтымау; ерікті зейнетақы жинақтарының үлес салмағы төмен; зейнетақы жинақтарын инвестициялаудың барынша тиімсіздігі; қарттық келіп жеткенде зейнетақы төлемдерінің лайықты өмір сүру үшін Қазіргі уақытта жинақтаушы зейнетақы жүйесіне экономиканың бейресми секторларында жұмыс Үкіметті зейнетақы жинақтарының жеткіліксіздігі қатты алаңдатады. Орташа еңбек жалақысының Халықаралық тәжірибе зейнетақы жүйесінің қаржылық тұрақтылығына және тиімділігіне жаңашыл

Қарттықты әлеуметтік қорғауға базалық конституциялық кепілдерді сақтау талаптары кезінде 2.Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы егде адамдардың көптеген құқықтарын бекітеді, бірақ құқықтады жариялау оның автоматты, әсіресе егде адамдардың әлеуметтік жеңілдіктеріне, ақысыз медициналық көмек алуға және дәрі-дәрмекпен ақысыз қамтамасыз етілуіне қатысты ережелерге қатысты құқықтық іске асырылуын білдірмейді. Қазақстан Республикасының жоғарыда аталған конституциялық нормаларды іске асыруға бағытталған заңнамасын 3 бөлікке бөлуге болады: жасына тәуелсіз барлық азаматтардың, оның ішінде егде адамдар үшін аса маңызды құқықтарды бекітетін нормалар; егде адамдардың құқықтарына тікелей қатысты нормалар; егде адамдардың ерекше санаттарының ережелерін реттейтін нормалар. Бірінші топқа көптеген заңнама актілерінде: Азаматтық кодексте, Жер кодексінде, «Неке және отбасы», «Азаматтардың денсаулықтарын қорғау туралы», «Қазақстан Республикасындағы еңбек туралы», «Қоршаған ортаны қорғау туралы», «Тұрғын-үй қатынастары туралы» Заңдарда бекітілген нормалар жатады. Екінші топтағы нормаларға «Қазақстан Республикасындағы зейнетақымен қамтамасыз ету туралы», «Қазақстан Республикасындағы арнайы мемлекеттік жәрдемақы туралы» Заңдарды жатқызуға болады. Үшінші топқа, мысалы, «Қазақстан Республикасындағы мүгедектік бойынша, асыраушысынан айырылған және жасына жеткен жағдайлар бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы», «Жаппай саяси қуғын-сүргін құрбандарын ақтау туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», «Ұлы Отан соғынына қатысушы мүгедектерді және оларға теңестірілген адамдарды әлеуметтік қорғау және жеңілдіктер туралы», «Жерасты және ашық кен жұмыстарында еңбек жағдайлары ерекше зиянды және ерекше ауыр жұмыстарда істеген адамдарға берілетін мемлекеттік арнайы жәрдемақы туралы» Заңдар жатады. Аға буын өкілдерінің заңнама актілерінің бірінші тобы бойынша өздерінің мүліктік құқықтарын іске асыру проблемасына қолданылатын барлық заңнаманы егжей-тегжей қарастырмай-ақ, жекелеген құқықтық кемшіліктерді атап өту қажет. Отбасы заңнамасында егде адамдардың отбасыдағы жағдайын, олардың балаларымен, немерелерімен өзара қарым-қатынасын реттейтін нормалар бар. Мысалы, Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 17 желтоқсандағы «Неке және отбасы туралы» Заңының 131-бабы кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалардың өздерінің көмек қажет ететін еңбекке қабілетсіз ата-аналарын асырауын және оларды қамқорлыққа алуын реттейді. Алимент төлеу туралы келісім болмаған жағдайда көмек қажет ететін еңбекке қабілетсіз ата-аналарға төленетін алимент сот тәртібімен кәмелетке толған еңбекке қабілетті балаларынан төленеді. Осы Заңның 132-бабы кәмелетке толған балалардың еңбекке қабілетсіз ата-аналарына қамқорлық жасамаған кезде және ерекше жағдайлар (ана-аналардың ауыр науқастануы, зақымдануы, оларға бөгде адамдардың қарағаны үшін ақы төлеу қажеттілігі, оларды халықты әлеуметтік қорғау жүйесінің интернат-үйіне орналастыру) болған кезде кәмелетке толған балалар сотпен осы себептерге байланысты қосымша шығындарды өтеуге қатысуға тартылуы мүмкін. Заңның 139, 141-баптары немерелерді аталары мен әжелерін, сондай-ақ өгей ұлдары мен өгей қыздарының өгей әкелері мен өгей аналарын асырауға міндеттейді. Алайда қазіргі уақытта жас ұрпақта кейбір моральдық қасиеттердің төмендеуі қарт адамдарға қарым-қатынаста дөрекі әрі адамгершілік қадір-қасиетті қорлау жағдайлары көптеп кездесетіндіктен балаларды ата-аналарына материалдық көмек көрсетуге міндеттеу жеткіліксіз. Отбасы заңнамасы бұл контексте арнайы нормалар болмағандықтан егде адамдарды отбасындағы күштеуден қорғау туралы мәселені де реттеуі керек. Бұл проблемаға назар аудару күштеу қылмыстық жазалау әрекеттеріне сәйкес болған кезде туындайды. Сондай-ақ қылмыстық заңнамаға ауыр жағдайлардың бірі ретінде жәбірленушінің белгіленген жасқа толуы фактісін енгізу әділетті болар еді. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 3 тамыздағы № 824 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006-2007 жылдарға арналған заңнама жұмыстарының перспективалық жоспарына сәйкес 2007 жылдың 1-тоқсанында «Тұрмыстық күштеу туралы» заң әзірлеу жоспарлануда. Осыған байланысты, осы заңға тұрмыстық күштеу объектілерінің бірі ретінде «егде адамдар» санатын енгізу мақсатқа сай. Егде адамдардың көбісі тұрғын-үймен қамтамасыз ету және оны ұстау проблемаларын көбіне тиісті тұрғын-үйдің болмауынан тәуелді және қолайсыз жағдайларға түсе отырып, өз беттерінше шешеді. Жәбірленушілері егде адамдар болып табылатын тұрғын-үйге қатысты алаяқтық жағдайлардың көп екендігіне қарамастан, Қазақстанда егде адамдар (кәмелетке болмаған балалар ерекше болып табылады) жәбірленуші болып табылатын қылмыстар бойынша ресми статистика жүргізілмейді. Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі «Азаматтардың денсаулығын қорғау туралы» Заңында денсаулық қорғау саласында балалардың, әйелдердің, сотталған аурулардың, туберкулезбен, ЖҚТБ-мен (жұқтырылған қорғаныш тапшылығы белгісімен), диабетпен ауыратындардың, әскери қызметшілер мен осы саланың зейнеткерлерінің құқықтары бекітілгенімен, егде адамдардың құқықтары белгіленбеген. Бұл ретте «Қазақстан Республикасындағы мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңда егде мүгедек адамдарға медициналық көмек көрсету тәртібі ішінара реттелген.

Осылайша, денсаулық сақтау саласында қарттар заң шығарушылардың назарынан тыс қалды және жүйеленбеген жекелеген негізде қызмет көрсетудің негізгі өмірлік маңызды пакеттерінің бірін алады. Сонымен бірге заңнамада медициналық мекемелерде қарттардың диагностикасымен, емделуімен және ауруларының алдын алумен айналысатын гериатриялық блімдер ашу да көзделмеген. Осыған қарамастан, бастамашылық негізде Алматы қаласының емханаларында геронтологтар 0,5 мөлшерлеমেде жұмыс істейтін 16 геронтологиялық бөлмелер ашылды. Денсаулық сақтауды реформалау және дамытудың қабылданған мемлекеттік бағдарламалары егде адамдардың медициналық көмек алу құқықтарына назар аудармайды. Бұл ретте Қазақстанда бірнеше жыл ішінде егде адамдардың денсаулықтарын зерделеуге қатысты тереңдетілген эпидемиологиялық зерттеулер жүргізілді. Мысалы, 2002 жылы 60 жасқа толған және одан жоғары жастағы 611 285 адам тексерілді (зерттелгендердің жалпы санының 14%-і). Зерттеу нәтижелері барлық анықталған аурулардың 25%-ін егде адамдар құрайтындығын көрсетті. Өз кезегінде әзірлеуге дайындалып жатқан Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексте егде адамдарды мемлекеттің ерекше қамқорлығы объектісі ретінде белгілеу орынды болар еді. Жалпы әлеуметтік заңнама туралы сөз еткенде, заңнамалық нормалардың прогрессивтік белгілерінің жоқтығы туралы, оның тұрақты өзгеріп тұратын елдегі демографиялық, экономикалық, әлеуметтік жағдайлардан «бір қадам» артта қалатындығы туралы қорытынды жасауға болады. Бұл заң шығару саласында стратегиялық жоспарлау процесі әлсіз және жүйесіз өтіп жатқандығына байланысты. Әлеуметтік және ғылыми зерттеулерді көптеген бағыттар бойынша тиісті мамандар жүргізеді. Алайда мониторингтер нәтижелері құқықтық өріске ауыстырылмайды. Егде жастағы адамдардың құқықтарын қорғау мәселесімен мемлекеттік басқару жүйесінде қабылданған шектеулі өкілеттіктеріне сәйкес өздерінің бағыттары бойынша көптеген ведомстволар айналысатынын біз білеміз. Алайда екінші жағынан, әрбір министрлік жүргізетін саясаттың біріктірілмейтіндігі егде адамдардың қорғалу сатысында білініп тұрады. Құқық қорғау көзқарасы бойынша, оң және қажетті тең құқықтан айыру ретінде егде адамдардың проблемаларына назар аудару мемлекеттің заң шығару қызметінің қағидаларына негізделуі қажет. Зейнетақымен қамтамасыз ету саласында егде жастағы адамдардың құқықтары толығымен реттелуде. Бірақ та жүргізіліп отырған зейнетақы реформасына байланысты біздің мемлекетіміздің басым міндеттерінің бірі болып табылатын азаматтарды қартайған шақта лайықты қамтамасыз ету құқықтарын іске асыру бөлігінде туындап жатқан проблемалық мәселелер аз емес. Өзінің экономикалық мәні бойынша зейнетақы екіжақты сипатқа ие екендігі белгілі: бір жағынан, ол кедейшілік азайту мен қайыршылықты болдырмауға, яғни кірістің ең аз кепілдендірілген деңгейімен қамтамасыз етуге бағытталған. екінші жақтан, ол жұмсалған табыстың орнын толтыруға және жалақының орнын басатын баламалы жеке коэффициентпен қамтамасыз етуге бейімделген. Әр елде әлеуметтік қамтамасыз ету жүйесі пайда болған кезде, әдеттегідей осы мақсаттардың біріне жетуге бағдар алынған. Жалпы сипаттағы жүйелер, көбінесе жаппай кепілді, ең төменгі көрсеткішті қамтамасыз етуге, ал жекелеген кәсіптік топтарды ерекше қамтитын әлеуметтік сақтандыру жүйелері – жоғалтқан еңбекақыны өтеуге бағытталған, онда олар көбінесе кедейліктің алдын алу функциясын, атап айтқанда, әлеуметтік көмек көрсетуді басқа институттарға қалдырады. Зейнетақымен қамтамасыз етуді дамыту барысында осы екі мақсаттың конвергенциялануы орын алды: жалпы жүйелер сақтандыру жүйелерімен толықтырылды, ал сақтандыру жүйелері ең төменгі кепілдіктерді қамтамасыз ету туралы ережелерді қамти бастады. 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін республикада зейнетақы жүйесі толық қызмет етті. Зейнетақы көлемі еңбекақының 50 пайызы есебінен белгіленді және соңғы жұмыс істеген он жылының 5 жылғы жұмыс өтіліне және еңбекақысына байланысты болды. Зейнетақыға әйелдер 55, ерлер 60 жаста шығатын. Бірақ қайта құру процесінің дағдарысы зейнетақы жүйесін күйреуге дейін әкеп соқты да ұрпақтардың «ортақтас» қағидасына негізделген зейнетақымен қамтамасыз етудің бөліп беру жүйесінің сәйкессіздігі айқындалды. «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 20 маусымдағы Заңымен зейнетақы реформасы басталды, нәтижесінде 3 қосарлас зейнетақы жүйесі қызмет етеді, атап айтқанда: толық ортақтас жүйе – 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін зейнеткер жасында болғандар үшін; аралас жүйе – зейнетақы жоғарыда аталған күннен кейін белгіленген және осы уақытта белгіленетін зейнеткерлер үшін; жинақтау жүйесі 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін жұмыс өтілі болмаған (немесе жарты жылдан кем болған) адамдар үшін. халық қартайған сайын алдыңғы екі жүйе кеми бастайды да жинақтау жүйесіне толық жол беретін болады. «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» Заңның нормалары 2001 жылғы 1 шілдеден бастап зейнетақы төлемдері ерлерге 63 жасқа, әйелдерге 58 жасқа толығымен тағайындалады деп белгіледі. Осы заңның 13-бабына сәйкес 1995 жылғы 1 қаңтардан бастап зейнетақы, жұмысындағы үзілістеріне

қарамастан, кез келген 3 жылғы орташа айлық кірісінің 60 пайызы есебінен есептеледі. 1998 жылғы 1 қаңтардан басталған кезеңдегі орташа айлық кірістің көлемі жинақтау зейнетақы қорларына міндетті зейнетақы жарналары аударылған кіріске сәйкес белгіленеді. Зейнетақы заңнамасының талдауы соңғы төрт жылдағы зейнетақы көлемдерінің динамикасы мен оны арттыру әдістемесін қарауға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 11 қаңтардағы № 31 қаулысымен 2002 жылғы 1 қаңтардан бастап зейнетақы көлемі 1994 жылғы 1 қаңтарға дейін тағайындалып алынатын зейнетақы көлемінен 25 пайызға өсті, сондай-ақ 1994 жылғы 1 қаңтардан бастап 1997 жылғы 31 желтоқсанға дейін тағайындалып алып отырған және 1994 жылғы 1 қаңтарға дейін тағайындалған және зейнетақы тағайындалғаннан кейін жұмыс істеген екі жылғы жоғарылау жалақысынан қайта есептеліп алып отырған зейнетақы көлемінен тұтыну бағалардың 2001 жылғы орташа жылдық индексіне өсті. Қаулымен зейнетақының өсірілген көлемі тиісті қаржы жылына белгіленген 25 айлық есептік көрсеткіштің 76 пайызынан аспауы қажет деп реттелген.

2003 жылы зейнетақыны екі кезеңмен көтеру жүзеге асырылды. 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 14 қаңтардағы № 6 қаулысымен 2003 жылғы 1 қаңтарға дейін тағайындалған зейнетақы көлемі алып отырған зейнетақы көлемінен 12 пайызға өсті, сондай-ақ өскенді есептегенде 2003 жылы белгіленген ең төменгі зейнетақы көлемі – 5000 теңгеден аспауы қажет.

1 маусымнан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 11 маусымдағы № 564 қаулысымен зейнетақы көлемдері зейнеткерлердің еңбек үлесіне байланысты саралап өсірілді. Осының нәтижесінде 1 034 000 зейнеткер көтеріңкі зейнетақы алды, бұл зейнеткерлердің жалпы саны 65,4 пайызын құрайды. Зейнетақының орташа өсу көлемі республика бойынша 2300 теңгені құрды. 5000-6000 мың теңге көлемінде ең аз зейнетақы алып отырған зейнеткерлер саны екі есе қысқарды; зейнетақының орташа көлемі 22 пайызға өсті (6485 теңгеден 7927 теңгеге дейін) және 6000 теңгеден 12000 теңгеге дейін зейнетақы алатын зейнеткерлердің үлесі шамамен екі есеге дейін өсті.

2004 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 29 желтоқсандағы № 1337 қаулысымен зейнетақы көлемі алып отырған зейнетақы көлемінен тұтыну бағалардың 2001 жылғы орташа жылдық индексіне - 5,4 пайызға өсті. Сөйтіп 2004 жылы орташа зейнетақы 8 571 теңгені құрды.

2005 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 21 желтоқсандағы № 1347 қаулысымен зейнетақы көлемі алып отырған зейнетақы көлемінен 7,7 пайызға өсті. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 19 наурыздағы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін» Қазақстан халқына Жолдауында әлеуметтік мәселелер мемлекет үшін басым болып танылды. Жолдауға сәйкес 2005 жылы зейнетақы көлемдері инфляция деңгейін озып индексацияланған, бұл ретте зейнетақының ең аз көлемі 6200 теңгені құрды.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» Қазақстан халқына Жолдауымен 2005 жылғы 1 шілдеден бастап барлық зейнеткерлерге 3000 теңге көлемінде қосымша (базалық) зейнетақы енгізілді. Bazалық зейнетақыны есептегенде, ең төменгі зейнетақы деңгейі 9200 теңгені құрайды, зейнетақының орташа көлемі - 12000 теңге. 2006 жылғы 1 қаңтардан бастап зейнетақы көлемі алып жүрген зейнетақы көлемінен 8 пайызға өсті. Одан басқа, 2006 жылғы 1 маусымнан бастап әскери қызметшілерінің, ішкі істер органдары және Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің қылмыстық атқару жүйесі комитетінің, қаржы полициясы мен өртке қарсы қызмет қызметкерлерінің зейнетақылары өсті. Барлығы 2000-2006 жылдар аралығында зейнетақының орташа көлемі екі есе өсті, ал келешекте базалық зейнетақы көлемін ең төменгі күнкөріс деңгейінен 75 пайызды құрайтын деңгейге дейін көбейту жоспарланып отыр. Өткізген жұмыс нәтижесінде еліміздің барлық зейнеткерлері кедейлер санатынан шықты, себебі олардың табыстары кедейлік шегінен ғана емес, ең төмен күнкөріс деңгейінен екі есе асты.

2002-2006 жылдардағы зейнетақының орташа көлемдері (теңгеде) Алайда, оң жетістіктер зейнеткер жасындағы адамдардың тұтастай өмір деңгейінің төмен екенін жасырмауы тиіс. Зейнетақыны жыл сайын индексациялауға қарамастан, инфляция өсу үстінде, бұл қарттардың ақша жұмсау деңгейіне кері әсерін тигізеді. Мысалы 2006 жылдың басынан бастап шілде айына дейін бағалар 5,1 пайызға өсті, ал жылдық есеппен 7 айда – 8,7 пайызға. Салыстырмақ болсақ, 2005 жылы тұтыну бағалары индексінің өсуі жылдық есеппен 8,2 пайызды құрды. Осылайша, еліміздің экономистері базалық инфляция деңгейінің жоғары екенін атап көрсетіп отыр. Инфляция деңгейі жылдық есеппен, жеміс-жидекке, сондай-ақ бензинге, дизельдік жағар-жанар майға, көмірге және мемлекет реттейтін қызметтерге бағаның өсуін ескермегенде, жалпы инфляция деңгейі 8,7 пайызды құрса, 2006 жылдың 7 айында 8,1 пайызға жетті. Бұл ретте, жалпы инфляция деңгейі 8,2 пайызды құрса базалық инфляция деңгейі 2005 жылғы 7 айда 6,8 пайызды құрды.

«Поколение» қоғамдық бірлестіктің (қарттардың ең көп санды қозғалысының) 2006 жылғы 18 қазандағы «Халықты әлеуметтік қорғаудың кезекті мәселелері» республикалық конференцияның

резолюциясы шегінде әзірленген кейбір ұсыныстарын келтіргіміз келеді. Қазақстан Республикасының Үкіметі, қарттарға өркениетті елдердегідей тиісті көңіл аудармайды. Кедейліктің негізгі себебі зейнетақы реформасында деп санаймыз. Тұрғын үй- коммуналдық қызметке тарифтер жоғары, негізгі азық түлік бағалары шарықтап кетті. Зейнетақы реформасы зейнеткердің үлесі мен оның еңбек өтілін ескермеді, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 11 шілдедегі № 564 қаулысына сәйкес 2003 жылғы маусымда өткізілген зейнетақыны қайта есептеу соның куәсі. Біз зейнетақыны қайта есептеу заңсыз жүргізілді деп санаймыз. Сонымен қатар еңбек өтілін есептеудегі жеңілдіктер ескерілмеді, зейнеткердің жалпы еңбек өтілі «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету туралы» Заңның 13-бабымен зейнетақыны есептеу үшін ескерілетін кірістің 75 пайызына дейін шектелді. Зейнетақы көлемі негізінен экономикалық қызмет түрлері бойынша орташа еңбекақы (ЭҚОЕА) деңгейіне байланысты, онда соңғы жылғы ЭҚОЕА

есепке алынады. 2003 жылғы 11 маусымдағы № 564 қаулының күшін жоюды ұсынамыз. Зейнетақыға шыққандардың «бұрынғы» еңбекақыларын қазіргі заманға сай келтіру үшін Президенттің арнайы Жарлығы шығуы қажет. Украинаның тәжірибесі бойынша зейнетақы көлемдеріне шектеулерді алып тастау қажет, сондай-ақ зейнетақыны инфляция деңгейінен ғана емес, орташа еңбекақының өсуінен де индексациялау қажет.

Зейнетақыны орташа салалық еңбекақы бойынша есептеу бөлігінде «теңестірушілік» туралы және азаматтардың шын еңбек үлесі ескерілмегендігі туралы зейнеткерлердің айтуы дұрыс деп санаймыз. Біздің байқағанымыз, республиканың зейнетақы заңнамасы үнемі реформалану үстінде: зейнетақы көлемдерінен басқа ақыны есептеу механизмдері, жинақтау, зейнетақы жарналарын аудару әдістемелері өзгеріп тұрады, зейнетақы қорлары қызметінің, оларды инвестициялық басқару негіздеріне өзгерістер енгізіліп отырады және т.б. Бірінші жағдайда, қазіргі зейнетақы жасындағылардың құқықтары қозғалады, ал екінші жағдайда болашақ зейнеткерлер туралы айтылады.

Сонда да зейнетақы заңнамасы қарттарды жеткілікті деңгейде қорғамайды және олардың еңбекке қабілетті жасындағы өмір деңгейін қамтамасыз етпейді. Заңнама зейнетке шығу жасын әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерінің мемлекеттік қызметті тоқтатуы үшін негіз ретінде белгілеп («Мемлекеттік қызмет туралы» ҚР Заңының 27-бабы), олардың еңбек ету мүмкіндігін шектеуімен мемлекеттік қызметте істейтін егде адамдардың жағдайы нашарлана түседі. Ал, Кәрілік мәселелері бойынша Мадрид халықаралық жоспарында жарияланған мақсаттардың бірі егде адамдарға олар өздері тілек білдірсе және жұмыс істейтін жағдайы болса, еңбек ету қызметін жалғастыруға мүмкіндік беру болып табылады.

Қазақстандық зейнеткер үшін зейнетақы жалғыз кіріс көзі болып табылады, зейнеткерлердің біразы экономикалық тәуелділікті бастан кешеді, ал еңбекке жарамсыздары - өзін-өзі қамтамасыз етуде қиыншылыққа тап болады. Аталған жағдайлар әр адамның өзі және оның отбасы үшін, жеткілікті тамақтануды, киім мен тұрғын үйді қоса алғанда, жеткілікті өмір сүру деңгейіне және өмір сүру жағдайларының үзексіз жақсаруына құқығы туралы (Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактінің 11-бабы) құқықтық қорғаушылық бақылау өлшемдерін көтере алмайды.

Халықтың басқа санаттарынан басқа, қарттарға төленетін мемлекеттік төлемақы жүйесі арнайы мемлекеттік төлемақы мен мемлекеттік әлеуметтік төлемақыларды қамтиды. Заңнамаға сәйкес мемлекеттік әлеуметтік төлемақылар мүгедектікке байланысты, асыраушысынан айырылған жағдайда және жасына байланысты төленеді. Жүйенің ерекшелігі, «Мүгедектік бойынша, асыраушысынан айырылуы және жасына байланысты мемлекеттік әлеуметтік төлемақылар туралы» 1997 жылғы 16 маусымдағы Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабына сәйкес, егер адамдар бір мезгілде әртүрлі мемлекеттік әлеуметтік төлемақы алуға құқылы болса, олардың қалауы бойынша бір төлемақы тағайындалатыны болып табылады. Сонымен бірге, 8-баптың нормалары зейнеткерге зейнетақы тағайындалған кезде мүгедектік бойынша төлемақы тоқтатылады немесе алатын зейнетақы мен жинақтаушы зейнетақы қорларын ескере отырып қайта қаралады. Ал айта келсек, бір ғана әлеуметтік зейнетақыны тандап алу бір мезгілде әртүрлі төлемақыға құқығы бар адамдардың құқықтарын кемсітеді. Мүгедектік, асыраушысынан айырылу немесе қартаю бірдей оқиға емес және адамның тән және моральдық жағдайына теріс әсерін тигізетін жағдайларға байланысты. Осы төлемақылардың аз мөлшерін және жоғалтқан жағдайлардың нашар өтелуін ескерсек, азаматтардың жекелеген санаттарын экономикалық кемсіту оларды одан әрі қауқарсыз және қорғансыз етеді. Бірмезгілде 1998 жылға дейін қажетті еңбек өтелі бар азаматтар Мемлекет 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін зейнеткерлікке шыққан азаматтарды Мемлекеттік базалық зейнетақы төлемі:

- 1) 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін зейнетақы алып келген;
- 2) осы Заңның 9-бабына сәйкес зейнеткерлік жасқа жеткен Қазақстан
- 3) әскери қызметшілерге, ішкі істер органдарының, қылмыстық-атқару жүйесі

органдарының

Мемлекеттік базалық зейнетақы төлемі Орталықтан және (немесе) жинақтаушы зейнетақы Мемлекеттік базалық зейнетақы төлемінің мөлшері ең төменгі күнкөріс деңгейіне Мемлекеттік базалық зейнетақы төлемін төлеу Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын

Зейнеткерлік жасқа жеткен кезде асыраушысынан айырылу жағдайына және жасына Орталықтан төленетін зейнетақы төлемдерінің мөлшерін арттыру Қазақстан Республикасының Үкіметі

Мемлекет еңбек сіңірген жылдары бойынша зейнетақы алуға құқығы бар Орталықтан зейнетақы төлемдерін алуға құқығы бар азаматтар санаттары.

1) Орталықтан зейнетақы төлемдері азаматтардың мынадай санаттарына:

а) 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін зейнетақы алатындарына;

б) зейнеткерлік жасына жеткен және 1998 жылғы 1

в) еңбек сіңірген жылдары үшін зейнетақы төлемдерін алуға құқығы

Орталықтан зейнетақы төлемдерін алушы, соның ішінде мемлекеттік базалық зейнетақы

Ұлы Отан соғысының қатысушысы немесе мүгедегі болған, Орталықтан зейнетақы

Орталықтан зейнетақы төлемдерін тағайындау.

1998	жылғы	1	қаңтардан	бастап	-	еркектерге	61	жасқа
------	-------	---	-----------	--------	---	------------	----	-------

1998	жылғы	1	шілдеден	бастап	-	еркектерге	61,5	жасқа
------	-------	---	----------	--------	---	------------	------	-------

1999	жылғы	1	шілдеден	бастап	-	еркектерге	62	жасқа
------	-------	---	----------	--------	---	------------	----	-------

2000	жылғы	1	шілдеден	бастап	-	еркектерге	62,5	жасқа
------	-------	---	----------	--------	---	------------	------	-------

2001	жылғы	1	шілдеден	бастап	-	еркектерге	63	жасқа
------	-------	---	----------	--------	---	------------	----	-------

2) төтенше және барынша радиациялық кәтерлі өңірлерде 1949

5 және одан да көп бала туып, оларды сегіз

Орталықтан төленетін зейнетақы төлемдерінің мөлшерін есептеу жұмыста болған

үзілістерге

1998	жылғы	1	қаңтардан	басталған	кезең	үшін	орташа	айлық
------	-------	---	-----------	-----------	-------	------	--------	-------

1998	жылғы	1	қаңтарға	дейін	қажетті	еңбек	стажынан	тыс
------	-------	---	----------	-------	---------	-------	----------	-----

Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектерінің, әскери қызметшілердің,

Қазақстан

Зейнетақы төлемдерін есептеу үшін 3 жылғы жұмыс ішіндегі табыс

Орталықтан зейнетақы төлемдерін тағайындау туралы арыз зейнетақы төлемдерін есептеу

Орталықтан зейнетақы төлемдерін тағайындауға арналған құжаттарды қарауды халықты

әлеуметтік

Қолданыстағы жинақтаушы зейнетақы жүйесін жаңаша түрде жетілдірудің басты

бағыттары:

халықтың жинақтаушы зейнетақы қорларының қызметтерімен қамту аясын кеңейту.

Жинақтаушы

кәсіпорындардың міндетті зейнетақы жарнасын аударуларын қадағалау бойынша салық

органдары

зейнетақы активтерін инвестициялау үшін шешілген қаржы құралдарының көлемін

кеңейту:

жинақтаушы зейнетақы қорларынан зейнетақы төлеу механизмін жетілдіру. Зейнетақы

аннуитет

зейнетақы табысына пара-пар жұмысшыларды олардың міндетті және ерікті

Бұған қатысты мемлекеттік бюджетте міндетті зейнетақы жарналарын өтеу көлемдерін

Жүктілік және тууына, бір жасқа дейінгі балаға қарауға байланысты

Зейнетақы жүйесінің негізгі түрлері мен әлемдік тәжірибесі

Халықты әлеуметтік қорғау – мемлекеттің халықаралық және ұлттық нормалар

Әлеуметтік қамсыздандыру- әлеуметтік қорғау жүйесінің халықтың еңбекке жарамсыз

бөлігінің

жасы ұлғайған (қарттық ғұмыр) азаматтар;

еңбекке жарамды жаста ауырған азаматтар; соның ішінде: еңбек ету қабілетінен айырылған мүгедектер; жарымжан және көп балалы отбасылардың балалары, мүгедек күнелтуге қажетті ең аз мөлшердегі табысы жоқ кедей жұртшылық; табиғат және әлеуметтік апаттардан зардап шеккен азаматтар, т.б. саналады. Жалпы әлеуметтік қамсыздандыру бірнеше блоктарға бөлінеді, олар: әлеуметтік Бұл әлеуметтік қамсыздандыру мәселелерінің бір-бірімен өте тығыз байланыста болғандықтан

"Зейнетақы" сөзі қазақстың төл сөзі екені белгілі, дегенмен бұл Бұл осы ұғымға заңдық термин ретінде берілген анықтама, енді Зейнетақы – экономикалық белсенді емес халықтың бір бөлігіне: азаматтардың Зейнетақымен қамсыздандыруға жұмсалатын ресурстардың мөлшері екі тобымен ажыратылады, олар:

демографиялық факторлар тобы (адам ғұмырының орташа ұзақтығы және сонымен экономикалық факторлар тобы (зейнетақымен қамсыздандыру мен жалақының арақатынасы, олардың

Зейнетақы мынадай түрлерге бөлінеді: Еңбек зейнетақысы – жасына. Мүгедектігіне байланысты, асыраушысынан айырылу жағдайында,

Еңбек зейнетақысын алуға құқығы жоқ еңбек етуге қабілетсіз азаматтардың Халықтың аз қамтылған бөлігін қолдау мақсатында, әлеуметтік саясат ұстанымдарын Зейнетақы – жасы ұлғайған халықтың үлкен бөлігінің табысының негізгі Қазақстан халқының ақшалай табыстарының дифференциясы мен формаланған құрылымын төменде

Ақшалай кірістердің негізгі көзі ретінде еңбек табысы көбірек

ш

1 - сурет – Табыс түрлері []

1сурет – зейнетақылық алымдар алынатын табыс түрлері

Жинақтаушы зейнетақы қоры – ақшалай жинақтарды салым түрінде тартатын, Зейнетақымен қамсыздандырудың негізі болып түрлі заңды фактілер табылады. Біздің Қабылданған заңға сәйкес жыл сайынғы зейнетақының алты айға өсуі Қазақстанда бекітілген зейнеткерлік жас Еуропа және Америка елдерінен әлде Зейнетақының үш негізгі категориясы бар: жұмыс орны бойынша зейнетақы, Жинақтаушы зейнетақы қорының бизнес –жоспары лицензия алу үшін қажетті

2. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУ МЕХАНИЗМІ

2.1 Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің қызметі АҚ «МЖЗҚ» мысалында Қазақстандық «МЖЗҚ» АҚ – зейнеткерлік қызмет көрсету ұжымындағы сөзсіз «МЖЗҚ» зейнетақы активтерінің көлемі – 257,4 млрд. теңге «МЖЗҚ» салымшылар саны – 1 млн. астам адам «МЖЗҚ» АҚ салымшыларының жинақтаушы зейнетақы жүйесіндегі үлесі 13,12% Ерікті зейнетақы жарналары бойынша Қорда 5,6 мың шоттың болуы, ЖЗҚ «МЖЗҚ» - Қазақстан Республикасының нарығындағы ерікті кәсіптік зейнетақы Қордың инвестициялық қаржыны салалар, валюталар және елдер бойынша әртараптандырылған.

Қор зейнетақы жинақтарын төлеудің күн сайынғы айқын тәртібін жүргізеді. 8-кесте

2010 жылға Қор комиссиялық сыйақының келесі шамасын белгіледі: Зейнетақы активтерін инвестициялаудан кірістілік деңгейі (жылдық %) Инвестициялық кірістен

3%	-	ға	дейін	0%
3%	-		8%	10%

8% - дан жоғары 15%
 «ГНПФ»АО» АҚ - ның артықшылықтары:
 Қор еңбек шығынын азайтуға және Уақыт пен Қаражатты үнемдеуге
 Ол үшін алдын - ала қордың жақын филиалында сәйкестендіргіш
 Екіншіден - Қордың мамандары әзірлеген «ЭКОномим Время и Деньги»
 Үшіншіден - «ПростоКредит» МНҰ ЖШС - нен, HSBC Қазақстан
 Еліміздің барлық аймақтарында Зейнетақы қорының өкілдіктері бар және аймақтық
 Бүгінде қор салымшыларға сапалы сервис көрсету, қауыпсіздік пен жоғары
 “МЖЗҚ” қаржы тобымен бірге қор бірегей бағдарлама жасауда, оның түпкі
 АҚ «МЖЗҚ» Зейнетақы жүйесінің қазіргі жағдайын талдау
 Бұл тарауда Қазақстан Республикасында әрекет етуші зейнетақы жүйесінің қазіргі
 Жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері кастодиандық есеп режимінде
 кастодиандық

зейнетақы жарналарын тарту және зейнетақы төлемдерін төлеу бойынша жинақтаушы
 зейнетақы активтерін басқару мен зейнетақы активтерін инвестициялық басқару бойынша
 екінші деңгейлі банктердің және басқаларының кастодианды қызметін лицензиялау [17].
 Зейнетақы қорларының табыстары еңбек Министрлігі мен Қазақстан Республикасының
 халқын

Бүгінгі таңда республикада зейнетақылық қызмет ету нарығы 14 жинақтаушы
 9-кесте

2000–2((8 жылдардағы (мерзім соңында) ЗАИБАҰ, банк – кастодиандар мен
 Жылдар

2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ЗАИБАҰ	8	8	8	8	9	10	10	11
банк–кастодиандар		9	11	12	11	10	10	11
МЕЖЗҚ	12	16	15	15	16	16	16	14
Дерек көзі	-Ұлттық		банктің		статистикалық		бюллетені	

Жинақтаушы зейнетақы қорларының құрылтайшылары Қазақстан Республикасының ірі
 өндірістік және

Бүгінде зейнетақы жүйесінде 7(% –дан жоғары жұмыспен қамтылған халық
 2007 жылдың ортасына қарай жинақтаушы зейнетақы жүйесіне 6 млн.–ға
 Еркін зейнетақы салымдарын 26200 адам аударды, ол барлық салымшылардың
 Жалпы 2007 жылдың 1 қаңтарына республика аймақтарында 72 филиал
 Ал 2009 жылдың 1 қыркүйегіне республикада 14 жинақтық зейнетақы
 Ерікті зейнетақы жарналары бойынша ең көп салымшылар шоттарының санына
 Қор жинақтарының масштабтары тек елдің көлемінен ғана емес, сондай–ақ
 Ең ескі зейнетақы жүйелері Голландия, Дания мен Швецияда. Ұзақ
 2009 жылы 8 ай ішінде жиынтық активтер 67,717 млрд.
 10-кесте

2008-2009 жылдарда Қазақстанда зейнетақы қорлары салымшылары шоттар санының
 өсімі

Салымшылар шоттары	2008 ж.,мың теңге	2009 ж.,мың теңге	Өсім,
Міндетті зейнетақы жарналары бойынша	7299393	8209653	910260 12,47
Ерікті зейнетақы жарналары бойынша	31580	32983	1403 4,44
Ерікті кәсіби зейнетақы жарналар бойынша	3202	3698	496 15,49

Қазақстанның зейнетақы жүйесін реформалау тарихи 1997 жылы «Қазақстан
 Республикасындағы

2008 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша республикамызда 14 зейнетақы
 Зейнетақы жинақтау қорларының зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды 10
 ұйым

Қазақстан Республикасында жинақтаушы зейнетақы қорының активтері

Салымшылардың (алушылардың) жеке зейнетақы шоттарының саны 2009 жылдың 1 Ерікті кәсіби зейнетақы жарналары бойынша салымшылардың шоттарының саны, 2007 2009 жылдың 14 қаңтарына қарай салымшылардың (алушылардың) зейнетақы жинақтары Салымшылардың (алушылардың) жеке зейнетақы шоттарына үлестірілген зейнетақы активтерін (комиссиялық

Зейнетақы жинақтау қорларының 2009 жылдың 1 қаңтарына қараған жағдайы Салымшылардың (алушылардың) бір қордан екінші қорға зейнетақы жинақтарын аударуы Инвестициялық басқарудағы зейнетақы активтері, 2009 жылдың 1 қаңтарына қарай Деректерден көрінетіндей, 2009 жылғы зейнетақыны жинақтау жүйесі үшін айтарлықтай Дамуындағы анық алға басуға және қорларға, жалпы алып қарағанда, ЖЗҚ алдында тұрған мәселелерді шешу үшін мемлекет тарапынан бірқатар зейнетақы жинақтау қорларына пруденциалдық нормативтер туралы Ережелерге зейнетақыны жинақтау

ЖЗҚ-ның ай сайынғы инвестициялық табыстары (шығындары), ай сайынғы жарналары лицензияларды берудің шарттарын және тәртібін белгілеу мақсатындағы зейнетақы жарналарын

зейнетақы активтерін өз күшімен басқаратын ЗАИБАҰ және ЖЗҚ-ларды ынталандыру, Сонымен қатар, 2008 жылдың қарашасында Зейнетақы активтерін инвестициялық басқару Бұл Ережелер зейнетақы активтерін инвестициялауды жүзеге асыру рұқсат етілген Өткен оң жылдың ішінде зейнетақы жүйесі елеулі өзгерістерді бастан Зейнетақыны жинақтау жүйесінің келешектегі дамуында жүйе инфрақұрылымында өзгерістер күтіледі,

Болашақта зейнетақы активтерінің өсу динамикасы өседі, бұл номинальды жалақының Одан басқа, кейбір кәсіпорындар салықтық, соның ішінде зейнетақы аударымдарын Салымшыларды жеке зейнетақы есепшоты жағдайын міндетті түрде ақпараттандыру қарастырылмаған.

Осымен байланысты, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен жинақтаушы зейнетақы қорларынан

Минималды зейнетақы мөлшерінен (МЗМ) төмен зейнетақы алатын тұлғаларға да Зейнетақы төлемдерінің жылдық мөлшерін есептеу жыл сайын өндіріледі. Жаңа Ал ерікті зейнетақы жинақтары бойынша жылдық сома ЖЗҚ мен Қазақстан Республикасының еңбек және әлеуметтік қорғау Министрлігінің пресс-қызметі мәлімдегендей,

Қазақстанның ағымдық заңнамасына сәйкес өз зейнетақы жинақтарын алудың негізі Өткен жылы Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкін Басқару қаулысымен жарғылық Жинақтаушы зейнетақы қорлары жарғылық капиталына талаптардың жоғарылауына байланысты республика

Жарғылық капиталдың жетіспеушілігі жағдайында ұсақ және орта ЖЗҚ қосылуы

1) МЖЗҚ;
2) "ГНПФ" АО

3) "Қазақстан Халық банкі ЖЗҚ" алады.

Орташа ЖЗҚ үлесіне тиістісі 29%-ына жуығына зейнетақы қызметі мен Зейнетақы активтері мөлшері байланысты ЖЗҚ бірнеше топқа бөлуге болады. Зейнетақы активтері көлемі бойынша нарықта жетекші болып МЖЗҚ табылады,

Бір салымшыға жинақтың орташа сомасы 53 мың теңгені құрайды. Алайда жинақтаушы зейнетақы жүйесі дамуының позитивті беталысы зейнетақы аударымдарының

Қорыта келгенде, Қазақстан жинақтаушы зейнетақы жүйесінің анағұрлым өзекті мәселелері

-жұмыс істеуші зейнетақы заңнамасындағы жетіспеушіліктер (мысалы, келешек төлемдердің механизмінің

-ұлттық қор нарығының дамуы, яғни экономиканың нақты секторына зейнетақы

-тұрғылықты тұрғын орнына шетелге кетуімен байланысты "жоғалған клиенттер" мәселесі;

-жұмысшы халықтың жеткіліксіз көлемі,
-жұмыс істеуші жинақтаушы зейнетақы жүйесінің негізгі қағидалары туралы халықтық
-инвестицияланатын активтер табыстылығының төмен деңгейі [4,8].

Сонымен қорыта айтқанда, өткен мерзім бойынша жинақтаушы жүйенің жалпы
3. ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖҮЙЕСІН РЕФОРМАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУДЕГІ

Дамыған елдердегі мемлекеттік реттеу қаржы нарығында өзін-өзі реттеу
Жас Қазақстанның зейнетақы жүйесіндегі қатысушылардың қызығушылығын білдіретін
Көбіне Қазақстандық қордың биржалары жұмыс атқарды. Орталық депозиттері,
заңнамалық

Жинақталған зейнетақы қор салымшыларының өз мүдделерін таныстыру мақсатында
2004 ж маңызды оқиға Алматыда 24-25
Соңғы жылдары үкімет мемлекеттің қаржылық нарық приоритеттерін анықтау
жұмыстарын

Зейнетақы жүйесіндегі бөлім 20 дан астам ұсыныстарды
Қаржыгерлер Ассоциациясы мен оның мүшелері
ЖЗҚ мен ЗАИБЖАҰ-ның зейнеткерлік активтердің
Бірінші блок. Зейнетақының инвестициялау механизмінің жаңа құрылғылары
Қазіргі жағдайы: Теңге курсының тұрақтылығына байланысты ЗАИБЖАҰ инвестицияны
валюталық

Ұсыныс: ЗАИБЖАҰ өндірушілік қаржылық құрылғыларды инвестицияны тәуекелдік пен
кеднирлеуді

ҚР «ҚР зейнетақыны қамтамасыздандыру» туралы заңының ЖЗҚ инвестициялаудың
қаржылық

Қазіргі жағдайы: Теңге курсының тұрақтылығына байланысты ЗАИБЖАҰ инвестицияны
валюталық

Ұсыныс: ЗАИБЖАҰ 10% шетелдік банктердегі, ұзақ мерзімді, қысқа мерзімді, және
Қазіргі жағдайы: Зейнетақы активтерін инвестициялау үшін шектеулі қаржылық

Ұсыныс: Тұрғылықты немесе шетелдік қорлардың 30% суммадан зейнетақы активтерінің
Түсіндірмені дәлелдеу: ҚР «ҚР зейнетақыны қамтамасыздандыру» туралы заңының ЖЗҚ

Қазіргі жағдайы: Қазіргі кезде муниципалдық құнды қағаздарды шығаруға тыйым
Ұсыныс: Муниципалдық облигацияларының реализация кезіндегі зейнет ақы активтерін

қолдануға

Зейнетақы активтерін қолдануға мүмкіндік беретін қаржылық болжау механизмі.

Келесілерді қолдана отырып қаржылық болжау механизмін дұрыстап жасау қажет:

Қазақстан Республикасындағы зейнеақылық қамтамасыз ету туралы ҚР-ң заңына

Зейнетақы қорларын инвестициялау бүкіл қаржылық құралдар тізімінің шектеулігін.

Қозғалмайтын мүлік басқа да жобаларға зейнетақы активтерін инвестициялау тәуекелсіз

Зейнетақы активтерін инвесторлау үшін қаржы құрылғыларының шектеулері. Зейнетақы

активтерін

Бәсекелестік икемділіктерін, инвестициондық портфельді сапалы басқаруды көтерсек,

зейнетақы қордың

Коммерциялық элементтердің құнды қағаздар шығару жобасын реализовать ету,

зейнетақы

Зейнетақы қорларын инвесторлау үшін қаржылық құралдар тізімінің шектеулігі. Ұсыныс:

Қазіргі кезде сыртқы нарықта өзіміздің эмитенттерді орналастыру жағдайлар кездеседі.

Бүгінгі күнде сауда ұйымдастырушының ресми тізімінде шетел имитенттерінің

Басқа елдерде қолданылатн заңдылықтар нормасымен құнды қағаздар нарығы туралы

Зейнетақ қорлар инвестициялау үшін қаржылық құралдар тізімінің шектеулілігі.

Инвесторлардың

Әртүрлі секторлардағы ликвидтілік тің тепетеңестірілген деңгейі. Бір секторлардағы Екінші блок. Зейнетақы активтерін инвестициалау нормаларын лимиттерін, механизмдерін, құралдарын

1) Қазіргі жағдайы: Екінші деңгейлі банктерді салымдарға инвестициялау лимиті Екінші деңгейлі банктердегі салымдарға инвестициялау лимитін 25% дейін Зейнетақы қорлары БВУ салымдарында орналасу мерзімі 3 айдан аспауы

ҚОРЫТЫНДЫ

Тәуелсіз Қазақстанның экономикалық өзгерістерінде жинақтаушы зейнетақы жүйесі асыл игілігі

Қазақстан Республикасының жинақтаушы зейнетақы қорларының қызмет тиімділігін арттыруды зерттеу

Информациялық және ақшалай ағым қозғалысы берілген ағымдардың тиімділігі мен Қазіргі кездегі зейнетақылық жинақтау жүйесінің дамуы маңызды мәселелердің бірі Зерттеу барысында зейнетақы жүйесінің нарық жағдайындағы ерекшелігі көрсетілген, яғни

Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің құрылуы мен функциялануының шетел тәжірибесі зерттелінді,

мемлекеттік;

аралас;

жеке.

Зейнетақы активтерін инвестициялық басқару нәтижесі мемлекеттік жинақтаушы зейнетақы қорларының

Жинақтаушы зейнетақы қорларының дамуын зерттеу барысында олардың салымшыларының саны,

Салымшылар өз зейнетақыларын дұрыс есептеп, тиімді қорды таңдау үшін қор акционерлеріне

жарғылық капитал мөлшеріне

өзіндік капитал мөлшеріне

салымшылар санына

зейнетақы активтерінің қызмет түрлеріне

көрсетілетін қызмет түрлеріне.

Жинақтаушы зейнетақы қорлар қызметінің нәтижесімен салыстырмалы талдаудың бірыңғай жүйесінің

Жинақтаушы зейнетақы қоры – зейнетақы жарналарын тартудың және төлемдері

Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің даму тенденциясы дамудың жаңа сапалы кезеңге

зейнетақымен камсыздандыру сферасының демонополизациясы;

жинақтаушы зейнетақы қорларының бірігуі мен күрделенуі, салымшы санынның көбеюі;

барлық қорларда салымшыларға қызмет көрсету сапасының жақсаруы;

салымшыларды тартуда қорлар арасындағы бәсекенің күшеюі;

салымшылар шотындағы зейнетақы жинағының өсуі;

ЖЗҚ кірісінің өсуі;

Инвестициялық құралдарының жетіспеуінен мемлекеттік құнды қағаздар нарығында шығын резервтерінің

Салымшы санының зейнетақы жинақтарымен қатар өсуі

Ерікті зейнетақы салымдарының мөлшерінің өсуі.

Жинақтаушы жүйедегі бұл тенденциялар жаңа әдістері мен болмыс формаларына

Зерттеу барысында бірінші этапта біз негізінен қор жинадық

ҚОЛДANYЛҒАН

ӘДЕБИЕТТЕР

ТІЗІМІ

Назарбаев Н.А. Казахстан-2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех

Халитова М.М. , Сущность модернизации экономики Казахстана на современном этапе // Каз НУ им. Аль-Фараби.-

- Э. Боди, А.Кейна, Мароу А.Дж. Принципы инвестиций. 2002. С.26.
- Массе П. Критерии и методы оптимального определения капиталовложений. –Москва, 2005.- С. 97.
- Комитет по регулированию деятельности накопительных пенсионных фондов Министерства труда и социальной защиты населения РК.. Нормативные правовые акты.- Алматы, -Т.2.- 144 с.
- Закон РК "Об инвестициях" от 08 Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва, 2002.-С.117.
- Нурланова Н.К. Формирование и использование инвестиции в экономике Казахстана: стратегия и механизм.-Алматы: Гылым, 2003. -С.27.
- ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы // Егеменді Қазақстан. 2006, 04 наурыз.
- Тулепбаев К. Международный опыт пенсионного обеспечения // Банки Казахстана. 2006.- N12.- С.18.
- Кенжегузин М.Б. Казахская модель устойчивого экономического развития (научные основы построения и реализации). –Алматы:ИЭ МОН РК, 2003 -Т.1. –400 с.
- Карагусова Г. Д. Пенсионная система в Республике Казахстан: опыт реформирования // Экономист.-2003.- N11.-С.99-103.
- Берешов С.и др. Совершенствование методики анализа уровня жизни населения и расчета ПМ, основанного на определении продовольственного набора и непродовольственных товаров и услуг МПК / Научный отчет НИИ труда.- Алматы, 2007. –
- Латиноамериканские пенсионные системы в фактах и цифрах// Рынок ценных бумаг Казахстана, 2001.- N8.- С. 24.
- Коньсбаев А.Т. Зарубежный опыт пенсионного обеспечения. Алматы: Национальная Высшая Школа., Государственного Управления при Президенте РК, 2002.
- Алибаев А. Накопительная пенсионная система Казахстана: итоги, проблемы, перспективы // Рынок ценных бумаг
- Алибаев А. Зарубежный опыт реформирования пенсионных систем Рынок ценных бумаг Казахстана, 2003.- N8.-С.22-24.
- Социальное обеспечение в странах (Великобритания).- Москва, 1994.-153 с.
- Ерошенков С. Мировой опыт реформирования Общества и экономика, 2001.- N10.- С. 155-175.
- Грудцына Л. Пенсионное обеспечение в зарубежных странах // Адвокат, 2002.- N 5.-С.77.
- Тулепбаев К.М. Негосударственные пенсионные фонды Казахстана.-2002. 8. 02.- N2.-С.9.
- Постановление Правления НБ РК от 29.07.03.- N264 "Об Правил осуществления деятельности по инвестиционному управлению пенсионными активами" (с изменениями, внесенными постановлением Правления НБ РК от 26.12.03г- N488) от 26 декабря
- Четыркин Е.,Кабалкин С. Мировой опыт реформирования пенсионных систем: уроки для России // Вопросы Аналитическая записка «О состоянии накопительной пенсионной системы в Казахстане» 2008 г.

а/ш	өнімдерін	сатудан	табыс
Меншік			табысы
Зейнетақы			
Мекендік	әлеуметтік	және	тұрғындық
Жәрдемақы			көмек
Степендиялар			
Алименттер			
Туысқандар мен таныстардан материалдық көмек			

5. ТАҚЫРЫП: Әлеуметтік жәрдемақы түсінігі және олардың жіктелуі

Қазақстан Республикасында халықты әлеуметтік қорғаудың негізгі бағыттарының бір бұл азаматтарға заңдарда көрсетілген жағдайлар пайда болған кезде мемлекет тарапынан әлеуметтік жәрдемақы тағайындау, есептеу және төлеу болып табылады. Қазіргі жағдайда әлеуметтік төлемдерді мемлекет тарапынан тиімді түрде басқару үшін жалпы мемлекеттік идентификациялық жекешелендіру жүйесін қалыптастыру қажет және осының негізінде әр азаматқа жеке идентификациялық код беру болып табылады. Осындай жүйені қалыптастыру халықаралық тәжірибеде институтционалдық көлем көрсету жүйесі деп аталынады.

Екінші бір жағдай 1998 жылы 1 қаңтарға дейін жәрдемақының кейбір түрі бұрынғы зейнетақы туралы заңға сәйкес әлеуметтік зейнетақы түрлеріне жатқызылатын болатын. Мысалы: Қазақ ССР-інің "Қазақ ССР-інде азаматтарды пенсиямен қамсыздандырық", туралы Заңның (күшін жойған) 39-бабына сәйкес әлеуметтік пенсия еңбек пенсиясын алуға правосы жоқ азаматтарға тағайындалады: 1,2 және 3 топтағы мүгедектерге, оның ішінен бала жасынан мүгедектерге;

Еркектер – 63 жасқа, әйелдер – 58 жасқа толғанда, Қазақ ССР-інің экологиялық апат аймақтарында тұратын еркектер – 60 жасқа, әйелдер – 55 жасқа толғанда; балаларға – асыраушысынан айырылған жағдайда; 16 жасқа дейінгі мүгедек балаларға.

Қазіргі кезеңде осы көрсетілген бұрынғы зейнетақы туралы заңға сәйкес әлеуметтік зейнетақы түрлерінің барлығы да әлеуметтік жәрдемақыларға түрлеріне жатады.

Сонымен, жәрдемақы дегеніміз – азаматтарға біржолғы, ай сайын немесе бір рет заңда көрсетілген жағдайлар пайда болған кезде жоғалтқан еңбек қабілеттілігін қалпына келтіру мақсатында, күн көріс деңгейін көрсету мақсатында тағайындалатын, төленетін, есептелетін материалдық көмек түрін айтамыз.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында әлеуметтік жәрдемақының өзіне тін белгілері бар, олар мынадай:

Әлеуметтік жәрдемақы барлық жағдайларда заңда көрсетілген жағдайлар – әлеуметтік қ ауіппен тығыз байланысты болады.

Әлеуметтік жәрдемақы төлену мерзіміне тәртібіне қарай бір жолғы, ай сайын немесе бір рет болуы мүмкін және осының негізінде әлеуметтік жәрдемақының төленуі түрлерінде анықтауға болады.

Әлеуметтік жәрдемақы мақсатына қарай 2 түрге бөлінуі мүмкін;

– мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы;

– арнаулы мемлекеттік жәрдемақы;

Өз кезегінде мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы үш түрге бөлінеді:

– мүгедектігі бойынша;

– асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша;

– жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар.

Ал, мемлекеттік арнаулы жәрдемақы белгілі бір заңда көрсетілген тұлғаларға берілген және әлеуметтік қорғаудың қажет ететіндерге жәрдемақылардың өзге түрлеріне қарамастан ақшалай төлем ретінде беріліп, мезгіл-мезгіл төленіп тұруы.

Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыға келесі бір өзіне тән белгісі жәрдемақыға құқығы пайда болған тұлға, өтініш жасау қандай да бір мерзімнен шектелмей жүзеге асырылуы мүмкін.

Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақысының келесі ерекшелігі, мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының кейбір түрлерінің төлеу және тағайындау мерзімінде, мысалы, "Қазақстан

Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша жәнге жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар туралы", – Заңның 5-бабына сәйкес мүгедектігі бойынша жәрдемақы алуға құқығы бар тұлға, мүгедектігі белгіленген күннен бастап, бірақ оны тағайындауға өтініш берген күнге дейін әрі кеткенде 3 айдан аспайтын мерзім үшін, ал асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша, бірақ берілген күнге дейін әрі кеткенде 12 айдан аспайтын мерзім үшін тағайындалады.

Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында жәрдемақыны анықтау үшін біз жәрдемақының өзіне тән белгілерін атап көрсеткеніміз дұрыс. Ол белгілер басқа да әлеуметтік қамсыздандыру құқығында материалдық төлемдермен тығыз байланыста болады. Олар мынадай:

1. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығындағы жәрдемақы алушы тұлғалардың (субъектілері) болуы:

2. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығындағы жәрдемақы алушы тұлғаларға жәрдемақының беру шарттары мен мақсаттары;

3. Жоғарыда атап көрсетілген және осы белгілерді жинақтай келе біз әлеуметтік қамсыздандыру құқығында жәрдемақының ең басты ерекшеліктерін атап көрсеткеніміз дұрыс деп ойлаймыз. Біздің ойымызша, жәрдемақы әлеуметтік қамсыздандыру құқығында, ең алдымен қоғамдық өмірде қиын жағдайлар пайда болған кезде тұлғаларға жоғалтқан жалақысының не табысының орнын толық көлемде болмаса да, толтыру мақсатында қолданылады. Екіншіден, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында, жәрдемақы-әлеуметтік қауіп пайда болған кезде тұлғалар-қосымша материалдық төлем рөлін атқарады.

5 сәуір 1999 жылғы Қазақстан Республикасының "Қазақстан Республикасында арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы", – заңына сәйкес осы аталған жәрдемақыны алушы тұлғалар. Арнаулы мемлекеттік жәрдемақы – әлеуметтік қорғауды қажет ететіндерге жәрдемақылардың өзге түрлеріне қарамастан берілетін ақшалай төлем.

Арнаулы мемлекеттік жәрдемақы мен мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының арасындағы негізгі айырмашылықтар мынадай:

1. Арнаулы мемлекеттік жәрдемақы – әлеуметтік қорғауды қажет ететіндерге жәрдемақылардың және басқа да табыстардың өзге түрлеріне қарамастан төленетін ақшалай төлем (ал мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы әлеуметтік қауіппен тығыз байланыста болады).

2. Арнаулы мемлекеттік жәрдемақыны алушы тұлғалар көп жағдайларда бұрын болған әлеуметтік қауіппен тығыз байланыста болады.

17 шілде 2001 жылғы Қазақстан Республикасының "Мемлекеттік атаулы әлеуметтік көмек", – туралы Заңына сәйкес – осындай аталған әлдеуметтік көмек еліміздің аймақтарына сәйкес кедейлік шегінен төмен адамдарға, от-басыларына берілетін ақшалай төлем. Осыған байланысты, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында әлеуметтік жәрдемақы мен атаулы әлеуметтік көмек арасындағы байланысты белгілер мен айырмашылықтарды көрсетуіміз тиіс. Аталған әлеуметтік жәрдемақы мен атаулы әлеуметтік көмек арасындағы бірдей белгі – бұл азаматтардың белгілі бір санаттарына берілетін ақшалай төлем, ал аталған әлеуметтік жәрдемақы мен атаулы әлеуметтік көмек арасындағы айырмашылықтар – ең алдымен әлеуметтік қауіппен байланыста болса екінші, атаулы әлеуметтік көмек кедейлік шегінен төмен адамдарға, от-басыларына мемлекет тарапынан берілетін ақшалай төлем, үшінші айырмашылығы, әлеуметтік жәрдемақы мен атаулы әлеуметтік көмектің қаржыландыру көздерінде. Әлеуметтік жәрдемақы көп жағдайлар республикалық бюджет есебінен қаржыландырылса, өз есебінде атаулы әлеуметтік көмек тек қана жергілікті бюджет есебінен қаржыландырылады.

Тұрғын үй қатынастарына туралы заңғы сәйкес отбасы мүшелеріне: (21 бап) үнемі бірге тұратын ерлі-зайыптылар мен олардың балалары тұрғын үй иесі отбасының мүшелері деп танылады.

Сонымен қатар, кей жағдайларда, мысалы, Қазақстан Республикасының 25 сәуір 2003 жылғы қабылданған "Міндетті әлеуметтік сақтаныдару туралы", – Заңына сәйкес (22-бап) отбасы мүшелеріне:

а) 18 жасқа толмаған және егер олар 18 жасқа толғанға дейін мүгедек болып қалса, осы жастан асқан балалары, оның ішінде асырап алған балалары, аға-інілері, апа-сіңілілері мен немерелері. Бұл ретте аға-інілерінің, апа-сіңілілері мен немерелерінің еңбек етуге қабілеті ата-аналары болмаған немесе олар ата-аналарынан алимент алмаған жағдайда немесе жоғарыда көрсетілген тұлғалар күндізгі оқу бөлімінде оқитын болса, оқу орнын бітіргенге дейін беріледі.

ә) жасына және еңбекке қабілеттілігіне қарамастан, ата-анасының біреуі немесе жұбайы, не атасы, әжесі, аға-інісі немесе апа-сіңілісі, ол қайтыс болған асыраушының 1,5 жасқа толмаған балаларын, аға-інілерін, апа-сіңілілерін немесе немерелерін күтіп бағумен айналысатын болса, – деп атап көрсетілген.

Қорыта келе, біз мынадай тұжырым жасаймыз асыраушысынан айырылуына байланысты отбасы мүшелеріне жататын тұлғалар қатарына "Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексіне" сәйкес (940-бап), мүгедектігіне, жасына байланысты және асыраушысынан айырылуына байланысты мынадай норма енгізу қажет деп ойлаймыз. "Қайтыс болған адамның асырауында болған және ол қайтыс болғаннан кейін бес жылдың ішінде еңбекке жарамсыз болып қалған адамдардың да зиян өтетіп алуға құқығы бар және мемлекет тарапынан мемлекеттік жәрдемақы алуға құқығы бар".

2. Отбасы мүшелеріне байланысты, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында бірыңғай тізбе жасау қажет деп ойлаймыз, оның ішінде асыраушысынан айырылуына байланысты отбасы мүшелері – еңбекке жарамсыз тұлғалар, әскери қызметшілер. Ұлы Отан соғысына қатысушылар мен оларға теңестірілген тұлғалар және т.б. тұлғалар әлеуметтік қорғау саласында бірдей болуы тиіс деп ойлаймыз.

3. Мемлекеттік жәрдемақыға байланысты (мүгедектігіне байланысты, асыраушысынан айырылуына байланысты және жасына байланысты), арнаулы мемлекеттік жәрдемақы және басқа да мемлекеттік жәрдемақылар мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылуына байланысты біріктіріліп, бірыңғай "Мемлекеттік жәрдемақылар туралы" Заңда реттелетін болса деген ойлар туындайды.

6. ТАҚЫРЫП: Асыраушысынан айырылуына байланысты мемлекеттік жәрдемақы тағайындау тәртібі мен ерекшеліктері

Қазақстан Республикасының әлеуметтік қамсыздандыру құқығында азаматтарға материалдық көмекті көрсетудің ішінде жәрдемақылардың алатын орны бөлек. Қазіргі кезеңде жәрдемақы әр түрлі әлеуметтік қауіпке сәйкес жіктеліп азаматтардың санаттарына белгілі бір заңнамада көрсетілген мөлшерде анықталып, тағайындалып, төленіп жүзеге асырылады. Ең алдымен, осы мәселеге сәйкес құқықтық реттелуіне қатысты асыраушысынан айырылуына байланысты қолданыста жүрген тікелей заңдардың бірі Қазақстан Республикасының 16 маусым 1997 жылы № 126-1 "Қазақстан Республикасында мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша және жасына байланысты берілетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар", – туралы Заңы 20 маусым 1997 жылы қабылданған) кейінгі өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес) "Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру", – туралы Заңы.

Зейнетақымен қамсыздандыру туралы Заңға сәйкес (67-бап) "мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша тағайындалған зейнетақылар, 1998 ылғы 1 қаңтардан бастап мүгедектігі бойынша, асыраушысынан айырылу жағдайы және жасына байланысты мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылар нысанында мемлекеттік бюджеттен төленді. Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақының мөлшері 1998 жылғы 1 қаңтарға дейін алынған зейнетақының мөлшерінен кем болмауы тиіс.

Егер біз, бұрынғы қолданыста болған "Қазақ ССР-інде азаматтарды пенсиямен қамсыздандыру туралы", – Заңының (қабылданған күні 17.06.1991 № 676-ХІІ күшін жойған) 49-бабын қарастыратын болсақ, онда былай делінген: "Асыраушысынан айырылуына байланысты пенсия семьяның еңбекке жарамсыз әрбір мүшесіне асыраушысы табысының 40 проценті мөлшерінде тағайындалады, бірақ еңбекке жарамсыз адамдардың тиісті категориялары үшін белгіленген әлеуметтік пенсия мөлшерінен кем болмауы тиіс.

Қазіргі кезеңде асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша мемлекеттік жәрдемақы 10 айлық есеп көрсеткіш мөлшерінен аспауы тиіс, ал әскери қызметкерлердің отбасына 15 айлық есеп көрсеткіш кем болмауы тиіс.

Осы аталған мәселеге сәйкес, біз ең алдымен асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша тағайындалатын жәрдемақыға құқығы бар субъектілердің шеңберін анықтап алғанымыз дұрыс. Ғылыми-теориялық тұрғыдан алғанда асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша жәрдемақыға қайтыс болған адамның отбасының еңбекке жарамсыз мүшелері құқыққа ие болады. Оларға жәрдемақы туралы Заңның 13-бабына сәйкес мына тұлғалар танылады:

1) Егер 18 жасқа толғанға дейін мүгедек болып қалса, 18 жасқа толмаған және осы жастан асқан балалары (оның ішінде асырап алған балалары, өгей ұлдары мен өгей қыздары), аға-інілері, апа-сіңілілері және немерелері есептеледі, бұл орайда аға-інілері, апа-сіңілілері және немерелері – егер олардың еңбекке жарамды ата-аналары болмаса, өгей ұлдары мен қыздары – егер олар ата-аналарынан алимент алмайтын болып есептеледі;

2) егер зейнетақы қамсыздандыру туралы заңдарға сәйкес зейнеткерлік жасына жетсе, әкесі, шешесі (оның ішінде асырап алушылар) зайыбы, жұбайы;

3) егер қайтыс болған асыраушысының 8 жасқа толмаған балаларын, інілерін, қарындастарын немесе немерелерін күтумен айналысса және жұмыс істемейтін болса, жасы мен еңбекке жарамдылығына қарамастан ата-аналардың немесе жұбайлардың біреуіне атасы, әжесі, аға-інісі немесе апа-сіңілісі;

4) Егер зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңдарға сәйкес зейнеткерлік жасына жетсе және заңдар бойынша асырауға міндетті адамдары болмаса және өмір сүру үшін басқа қаражат көздері жоқ болса, атасы мен әжесі есептеледі;

Оқитындарға жәрдемақы орта білім беру жүйесінде жоғары және арнаулы орта білім беру жүйесінде жоғары және арнаулы орта білім беру жүйесінің күндізгі оқу нысанында оқу орнын бітіргенге дейін, бірақ 23 жастан аспайтын шекте төленеді.

Құқық салаларында, асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша отбасы мүшелеріне жататын субъектілерді әр түрлі санаттары көрсетілген. Дегенмен де, ең алдымен отбасы мүшелерін жәрдемақы алуына байланысты әр түрлі топқа бөлуге болады.

а) Отбасының еңбекке жарамсыз мүшелері;

ә) қаза тапқан әскер қызметшілердің отбасы мүшелері;

б) әскери қызметшілердің жеңілдікке құқық берілетін отбасы мүшелері;

в) Азаматтық кодекске сәйкес азаматтың қайтыс болу салдарынан залал шеккен адамдарға өтеуше жататын отбасы мүшелері;

г) Тұрғын үй қатынастарына сәйкес, тұрғын-үй мүшелері жататын тұлғалар және т.б.

Отбасының еңбекке жарамсыз мүшелері жоғарыда аталған Қазақстан Республикасының 1997 жылы қабылданған жәрдемақы туралы заңында көрсетілген болса, қаза тапқан әскер қызметшілердің отбасы мүшелеріне "Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және оларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғау туралы", – Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес (28 сәуір, 1995 ж. қабылданған) оларға мына отбасы мүшелері жатады:

1) Ұлы Отан соғысына қатысушылар, оларға теңестірілген, Ұлы Отан соғысының мүгедектері, жеңілдіктер мен кепілдіктер жағынан Ұлы Отан соғысының мүгедектеріне теңестірілген адамдардың отбасы мүшелері жатады;

2. Ауғаныстанда немесе ұрыс қимылдары жүргізілген басқа мемлекеттердегі соғыс салдарынан және бейбіт уақытта әскери қызметін өткеру кезінде қаза тапқан әскери қызметшілердің отбасы мүшелері;

3) Чернобыль АЭС-індегі апаттың салдарынан қайтыс болған азаматтардың отбасы мүшелері;

4) Сонымен қатар, осы жоғарыда көрсетілген отбасы мүшелеріне жеңілдікке құқық берілетін отбасы мүшелері де жатады, олардың қатарына;

а) қаза тапқан адамның асыраушысынан айырылуына байланысты мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы төленетін балалары мен асырауындағы бас да мүшелері;

қайталап некеге тұрмаған ата-ана, зайып (жұбай).

Әскери қызметшілердің отбасы мүшелеріне Қазақстан Республикасы "Әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің мәртебесі және оларға әлеуметтік қорғау туралы", – 20 қаңтар 1993 жылғы қабылданған Заңына сәйкес (13-бап) – офицердің отбасы мүшелеріне – оның зайыбы, жұбайы, 18-жасқа дейінгі балалары жатады деп атап көрсетілген.

Ерекше көңіл бөлінетін мәселе, бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексында (ерекше бөлім), азаматтың қайтыс болуы салдарынан залал шеккен адамдарға зиянды өтеу (940-бабы). Осы бапты талдай келе, мынадай тұжырым жасауға болады:

1. Асыраушысынан айырылуына байланысты зиянды өтетін алуға құқығы бар тұлғалар, оларға: азамат қайтыс болған жағдайда асырауындағы немесе одан жәрдем ақша алуға құқығы бар азаматтар және зиянды алуға құқығы бар азаматтар, оларға – кәмелетке толмағандар, он сегіз жасқа толғанға дейін, он сегіздегі және одан да ересек жастағы оқушыларға – күндіз оқыту нысанындағы оқу орындарындағы оқу аяқталғанға

дейін, бірақ әрі кеткенде жиырма үш жасқа дейін; елу сегіз жаста асқан әйелдер мен алпыс үш жастан асқан ер адамдарға – өмір бойы; мүгедектерге – мүгедектік мерзіміне; ата-аналарының біреуіне, жұбайына не қайтыс болған адамның асырауында болған балаларын, немерелерін, аға-інілері мен апа-сіңілілерін, қатынастарын күтумен айналысатын отбасының басқа мүшесіне – олар он төрт жасқа толғанға дейін не денсаулық жағдайы өзгергенге дейін өтеледі.

Осы жасқа толғанға дейін не денсаулық жағдайы өзгергенге дейін өтеледі.

Осы аталған баптағы норманы зерттеу келе, біз азаматтың қайтыс болу салдарынан мүдделі тұлғалар келтірілген залалды толық көлемде өтеп алуға құқығы бар және келтірілген моральдық зиянды да өтеп алу құқығы мүдделі тұлғаларда болады. Бұл Азаматтық Кодекспен және басқа да нормативтік құқықтық актілермен реттеледі.

7 ТАҚЫРЫП: Азаматтық зейнетақымен қамтамасыз ету аңдарындағы негізгі өзгерістер мен толықтырулар

"Қазақстан Республикасының зейнетақымен қамсыздандыру", – туралы заңы 1997 жылы 20 маусымда қабылданып, осы аталған Заңға өзгерістер мен толықтырулар 2002 жылдың 29 желтоқсанында және 2003 жылдың 8 қаңтарында елеулі өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Біздің басты мақсатымыз зейнетақы туралы заңға енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың негізгі мазмұнын ашып көрсету.

Ең алғашқы және күрделі өзгерістердің бірі қазіргі кезеңде жинақтаушы зейнетақы қорларының түрлері мен ұйымдық құқықтық нысанында. Жинақтаушы зейнетақы қорлары түрлеріне қарай ашық және корпоративті болады (мемлекеттік және мемлекеттік емес жинақтаушы зейнетақы қорлары болмайды) және ұйымдық – құқықтық нысаны жабық акционерлік қоғам нысанында құрылады. Екінші өзгерістердің бірі – міндетті зейнетақы жанрларын төлеу ставкасының өзгеруі. (Заңның 22-і бабы). Себебі, бұрынғы Заңның мәнімен салыстырсақ табыстың 10 % немесе ең төменгі айлық жалақының 10% кем болмауы тиіс еді, ал енді міндетті зейнетақы жарнасы табыстың 10% және айлық табыс (кіріс) ең төменгі айлық жалақының 75 еселенген мөлшерінен аспауы тиіс.

Адвокаттар, жеке нотариустар және жеке кәсіпкерлер үшін міндетті зейнетақы жарнасының ставкасы мынадай табыстың (кіріс) 10 % кем болмауы және ең төменгі айлық жалақының (жыл сайын бюджет туралы Заңда көрсетіледі) 75 еселенген мөлшерінен жоғары болмауы тиіс.

Зейнетақыға байланысты енгізілген негізгі өзгерістер мен толықтырулар – ауылдық және қалалық жерде тұратын 50 жасқа толған 5 және одан де көп балаларды туған, оларды 8 жасқа дейін тәрбиелеген әйелдердің құқықтық мәртебесін теңестіру. Себебі, бұрынғы зейнетақы заңының мәтінінде тек қана ауылдық жерде тұратын әйелдер болатын. Бірақ, әйелдердің жасы 1998 жылдың 1 шілдесінен бастап жыл сайын 6-айға өсіп отырады, бірақ тұтас алғанда 3-жылдан аспауы тиіс.

Зейнетақы туралы заңға енгізілген өзгерістер мен толықтырулар туралы айту мәселесін көтергенбіз. Енді зейнетақы саласындағы құқықтық қатыастардың жаңа бір субъектілерінің пайда болуы. Бұл ерікті кәсіптік зейнетақы жанрларының салымшысы – яғни міндетті зейнетақы жанралары есебінен зейнетақымен қамсыздандыру туралы шартқа сәйкес өзінің жеке қаражаты есебінен қызметкердің пайдасына ерікті кәсіптік зейнетақы жарналарын салуды жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға.

Агент – Қазақстан Республикасында қызметін тұрақты мекеме арқылы жүзеге асыратын шетелдік заңды тұлғаны қоса алғанда, шетелдік заңды тұлғалардың филиалдары, өкілдіктері Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен міндетті зейнетақы жарналарын есептеп шығаратын, ұстап қалатын (есептеп қосатын) және аударатын жеке немесе заңды тұлға.

Сақтандыру ұйымы (сақтандырушы) уәкілетті органның тиісті лицензиясы негізінде "Өмірді сақтандыру" саласында сақтандыру шарттарының жасалуы мен орындалуы жөніндегі қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Осы заңға енгізілген өзгерістер мен толықтыруларға сәйкес және 2001 жылғы 27 маусымдағы Үкіметтің халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасының негізінде зейнетақы туралы заңға жаңа ұғым, жаңа тарау 7-1 "Сақтандыру ұйымдарынан зейнетақымен

қамсыздандыру" және жаңа анықтама "" зейнетақы аннуитет шарты – яғни, сақтандыру шарты, оған сәйкес сақтанушы (зейнетақы төлемдерін алушы) сақтандыру ұйымына жинақталған зейнетақы қаражатының сомасын беруге міндеттенеді, ал сақтандыру ұйымы сақтанушының (зейнетақы төлемдерін алушының) пайдасына өмір бойына немесе белгілі бір уақыт кезеңі ішінде сақтандыру төлемдерін жүзеге асыруға міндеттенеді. Зейнетақы аннуитеті дегеніміз – бұл сақтандырудың жеке түрі, зейнетақы не рента сақтандыру төлемдерін белгілі бір мерзімдерде төлеп, егер де сақтанушы зейнетақы жасына толған кезде . Рента деген ұғым – белгілі бір тұлғаның жылжымайтын мүлікті, бағалы қағаздарды және т.с.с басқа белгілі бір тұлғаның басқаруына беру арқылы уақытымен алып отыратын табысын айтамыз. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығында "рента" ұғымы алғаш рет 2001 жылы 27 маусымда қабылданған "Қазақстан Республикасы Халықты әлеуметтік қорғау тұжырымдамасында" берілген болатын. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 517 бабының 2-пунктіне сәйкес рентаның қазіргі кезде екі түрлі белгілі:¹ тұрақты рента және ғұмырлық рента шартында өзгеше көзделмесе, төленетін рентаның мөлшері бір айға шаққанда заң актілерінде белгіленген ең төменгі жалақыдан кем болмауға тиіс Азаматтық кодексінің 531-бабының 2 пункті).

Зейнетақыға шыққан азаматтарды зейнетақымен қамтамасыз етудің, оның ішінде төлемді жүзеге асырудың бірі сақтандыру ұйымдарынан зейнетақымен қамсыздандыру. Бұл 29 желтоқсан 2002 жылғы зейнетақы туралы заңға енгізілген өзгерістер мен толықтырулардың жаңа 7-1 тарауы.

Аннуитет – қысқаша айтқанда, сақтандыру шартыңыз бір түрі болып табылады.

Азаматтық кодексінің 809-і бабының 3 пункті сәйкес (жинақтаушы сақтандыру) – аннуитет шарты – сақтандырушыны шартқа белгіленген мерзім ішінде пайда алушының пайдасына мерзімді төлемдер түрінде сақтандыру төлемін жүзеге асыруға міндеті ететін сақтандыру шарты.

Зейнетақылық аннуитет шарты – сақтандыру шарты, оған сәйкес сақтанушы (зейнетақы төлемдерін алушы) сақтандыру ұйымына жинақталған зейнетақы қаражатының сомасын беруге міндеттенеді, ол сақтандыру ұйымы сақтанушының (зейнетақы төлемдерін алушының) пайдасына өмірбойына немесе белгілі бір уақыт кезеңі ішінде сақтандыру төлемдерін жүзеге асыруға міндеттенеді ("Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы" – заң 1-бабы).

Азаматтық кодекспен зейнетақымен қамтамасыз ету туралы заңды салыстыра келе, біз әлеуметтік қамсыздандыру құқығы саласында жаңадан субъектілердің пайда болғанын атап көрсеткеніміз дұрыс. Олар, біріншіден сақтанушы (зейнетақы төлемдерін алушы), ал екіншіден сақтандыру ұйымы.

Азаматтарды зейнетақымен қамсыздандыру саласында жаңа тобы жаңа субъект бұл рента алушы және рента төлеуші.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 517 бабына сәйкес рента шарты бойынша бір тарап (рента алушы) екінші тараптың (рента төлеушіге) меншігіне мүлік береді, ал рента төлеуші алған мүлікке айырбас ретінде алушыға белгілі бір ақша сомасы түрінде немесе оны ұстау үшін өзге нысанда қаражат беру түрінде мезгіл-мезгіл рента төлеп отыруға міндеттенеді. Азаматтарды зейнетақымен қамсыздандыру туралы заңды рента ұғымы берілмегенмен, әлеуметтік қамсыздандыру құқығы саласында зейнетақылық рента шарты – міндеттеменің жекеленген түрі, шарт– рента алушы (зейнетақысы төлемдерін алушы) – рента төлеушіге (зейнетақы жарналарын төлеушіге) жинақталған зейнетақысы қаражатын өмір бойына не белгілі бір уақыт ішінде рента төлемдерін жүзеге асыруға міндеттенеді, және әрбір күнтізбелік ай аяқталғанда не шартта көрсетілген мерзім ішінде төлеп тұруы тиіс.

Зейнетақылық рента алушының өмір сүруі кезінде мезгіл ретінде белгіленеді және жалпы ереже бойынша, Азаматтық кодекстің 532-бабының, талабына сәйкес әрбір күнтізбелік ай аяқталғанда төленеді.

Азаматтық кодекс ғұмырлық рентамен қатар өмір бойы асырауда ұстау ұғымын береді. Өмір бойы асырауда ұстау Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (ерекше бөлім) 535-бабында берілген. Өмір бойы асырауда ұстау шарты бойынша рента алушы азамат өзіне тиесілі қозғалмайтын мүлікті сол азаматты немесе ол көрсеткен үшінші бір адамды өмір бойы асырауда ұстауды жүзеге асыруға міндеттенген рента төлеушінің меншігіне береді.

¹ Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. Алматы, 2002 ж.

Өмір бойы асырауда ұстау шартының негізі мазмұны және міндеті болып тұрғын үйге, тамақ пен киімге, күтім жасауға және қажетті көмекке қажет туындайтын шарттар енгізілуі мүмкін. Сонымен қатар, өмір бойы асырауда ұстау шартының көлемі айқындалуы тиіс және бұл мөлшер заң актілерінде белгіленген ең төменгі екі жалақы мөлшерінен кем болмауы тиіс. Жоғарыда атап көрсетілген тұлғаның өміріне тиіс қажеттіліктер өмір бойы асырауда ұстау шартымен заттай беруді ақшалай мерзімін төлеммен ауыстырылуы мүмкін.

Осмы аталған тарауға (зейнетақы туралы заңның 7-і) ауы енгізілуі өзгерістердің бірі зейнетақы аннуитет шартын мерзімінен бұрын бұзған кезде көзделген сатып алу сомасы. Жалпы зейнетақы туралы заңның талабына сәйкес зейнетақы аннуитет шартын жасасқан адам (тұлға) екі жыл ішінде аталған шартты бұзуға құқығы жоқ, ал егер де осы аталған шартты бұзған жағдайда сатып алу сомасы қолданылады. Сатып алу сомасы – зейнетақы аннуитеті шарты мерзімінен бұрын бұзылған кезде сақтанушының (зейнетақы төлемдерін алушының) сақтандыру ұйымынан алатын ақшаның мөлшері. Зейнетақы аннуитет шартын мерзімінен бұрын бұзу үшін тек қана аталған мерзім ішінде басқа жаңадан сақтандыру ұйымымен аннуитет шартын жасауға тиіс. Осындай жағдайда есептеу тәртібі мынадай: көзделген сатып алу сомасы, жүзеге асырылған сақтандыру төлемдері мен сақтандыру ұйымының іс жүргізуге жұмсаған шығыстары шегеріліп төленген сақтандыру сыйлықақы сомасынан кем болмауы тиіс. Бұл сақтанушы – зейнетақы төлемдерін алушының бір құқығының ерекшелігі болмаса, екінші бір ерекшелігі жинақталған зейнетақы қаражатын сақтандыру ұйымына аудару тәртібі. Зейнетақы туралы заңның 31-4 бабына сәйкес,¹ жинақтаушы зейнетақы қоры хабарламаны алған кезден бастап күнтізбелік отыз күн ішінде алушының жинақталған зейнетақы қаражатын сақтандыру ұйымына аударуға міндеттенеді.

Келесі бір маңызды өзгерістердің бірі бұл 13 наурыз 2003 ж. хзейнетақы туралы заңдарға толықтыру мен өзгерістердің енгізілуі. Осы енгізілген толықтыру мен өзгертулерге байланысты "Азаматтық кодексі" (ерекше бөлім). "Қазақстан Республикасы Әкімшілік жауапкершілік туралы кодексі", Лицензиялау туралы заңдарына өзгерістер енгізіді. Негізінен алғанда, зейнетақымен қамтамасыз ету туралы заңы, өз алдына дербес құқықтық сала ретінде тез дамып келе жатқан ұлттық құқықтық салалардың бірі болып саналады

¹ Соңғы кездері енгізілген өзгерістердің ішінде зейнетақы активтерін инвестициялық басқаруды жүзеге асыратын ұйымдардың аудиті Заңның 59-1).

